FÊRBÛNA ZIMANÊ KURDÎ

NAVÎN

2

2019/2020

AMADEKAR

Ev pirtûk ji aliyê Komîteya Zimanê Kurdî ve hatiye amadekirin.

LÊVEGER

- Komîteya Şopandinê

- Komîteya Fotoşopê

- Komîteya Redekteyê

Ev pirtûk ji aliyê Saziya Minhacan ve, wek pirtûka wanedayînê, ji bo dibistanan hatiye pejirandin.

NAVEROK

BEŞA 1 7
GIRÎNGIYA PERWERDEYÊ 8
ŞIVAN 12
WERZÎŞ 16
GIMGIMOKA BIÇÛK 21
DIBISTAN 26
BEŞA 2 33
ÇAND Û HUNER 34
ŞAM ŞEKIR E WELAT ŞÊRÎNTIR E 39
AZADIYA TÛTÎ JI RIKEHÊ 43
KEWAR (SELEMÊŞ) 48
DAYÎK 53
BEŞA 3 61
HEZKIRINA PIRTÛKAN 62
BÎST Û YEKÊ ADARÊ 67
MIH, ŞÊR Û GUR 71
AŞÛT 76
BIHAR 81
BEŞA 4 87
LEHENGÊ SÊDARÊ 88

DIYARIYA YARÊ...93
QERO 97
FERHAT Û ŞÊRÎN......................................101
SEBRA Û ŞATÎLA 106

BEŞA 1

WANEYÊN BEŞA YEKEM

1- Girîngiya Perwerdeyê

2- Şivan (Helbest)

3- Werzîş

4- Gimgimoka Biçûk

5- Dibistan (Helbest)

WANE 1

GIRÎNGIYA PERWERDEYÊ

Fêrbûn û hînkirin, ji bo hemû giyaneweran pêwîst û girîng e. Bi taybetî, ji bo nifşên mirovan û civaka mirovahiyê. Weke xwarin û vexwarinê, pêwîstiyeke ku dest jê nayê berdan e. Bi vê têgeha pêdiviya perwerde û fêrbûna xwezayî; nifşên mirovan di demên borî de fêrî têgihandina bi peyivîn û axaftinê bûne. Her wiha, beriya her tiştî, heyînan bi nav dikin. Ev jî, bûye destpêka perwerdeyê.

Piştî peydakirina nivîs û xwendinê, girîngiya perwerdeyê zêdetir xwe dide pêş. Ji efsanasiyê ta zanistê, tevahî rahîb, pêxember, zanyar û pirtûkên pîroz girîngiyeke mezin dane perwerdeyê. Têgeha vê girîngiya perwerdeyê, bi nivîsên; pexşan, hûnandî, gotinên pêşiyan ve hatiye ziman.

Weke mînak: Çînî li ser girîngiya perwerdeyê wiha dibêjin: “Kesê di perwerdeyê de xwêdanê nerijîne, wê di şer de xwînê birijîne.” **Abdulah Ocalan** jî li ser perwerdeyê dibêje: “Dayîka hemû xerabiyan; nezanî û tênegihîştin e, dayîka hemû qenciyan jî; zanîn û têgihîştin e.” Her wiha, Cegerxwîn di helbesteke xwe de dibêje: “Cegerxwînê kurê min, pir dinalî ji

ber aha xizanî û nezanî.”

Perwerde û hînkirin; bi taybetî, ji bo civakên bindest ên ku ji bo azadî û demokrasiyê têdikoşin, pir girîng e. Bi vê têgehê ve destpêka têkoşîna azadiya gelê kurd, bi perwerdeyê dest pê kiriye. Ji ber vê yekê, ev serdema dawî bi xwe, serdema zanistê ye û zanist jî bêperwerde ne gengaz e.

WATEYA PEYVAN

Fêrbûn: Hînbûna zanistekê

Hînkirin: Perwerdekirin

Giyanewer: Heyînên xwedî giyan.

Nifş: Hemû kesên ku temenê wan nêzî hev, cîl.

Têgihandin: Zelalkirina karekî, yan gotinekê ji mirovek din re.

Efsanasî: Mîtolojî, zanista berhevkirin û vekolîna destan û efsaneyan.

Pêxember: Kesê ku peyamên Xweda radigihîne mirovan.

Pexşan: Çîrok, roman, serpêhatî û nivîsên din ên nehûnandî.

Xizanî: hejarî, feqîrî

Gengaz: pêkan, mumkin

PIRS

1- Çi girîngiya xwendinê ya di jiyana mirovan de heye?
2- Nêrînên zanyaran ên li ser perwerdeyê, çi ne?
3- Bêperwerdehî, çi zirarê digihîne mirovan?
4- Çima serdema dawî, weke serdema zanistê tê binavkirin?
5- Tu jî gotineke mezinan, an jî yeke pêşiyan a li ser perwerdeyê, binivîse.

RÊZIMAN

Cureyên Hevokan:

Dema ku em qala cureyên hevokan dikin, divê em ji sê aliyan ve bala xwe bidin hevokan;

1- Hevok, li gorî wateyê
2- Hevok, li gorî rewşa pêveberê
3- Hevok, li gorî avasaziyê(çêbûnê)

1- Hevok li gorî wateyê:

Hevok, li gorî wateya xwe; dibin çar beş:

a- Hevoka erênî

b- Hevoka neyînî

c- Hevoka pirsiyarî

d- Hevoka baneşanî

a- Hevoka erênî:

Ev cure hevok, diyar dike ku karê ku lêker radigihîne; hatiye kirin, tê kirin, an jî dê were kirin.

Mînak:

- Ez ê roja yekşemê, serê sibehê zû rabim.
- Berf, bi tundî û dijwarî dibare.
- Şervan di nava sermaya zivistanê de dixebitin.

b- Hevoka neyînî:

Ev cure hevok, diyar dike ku karê ku lêker radigihîne; nehatiye kirin, nayê kirin, an jî dê neyê kirin.

Mînak:

- Em îro naçin geştê.
- Ez nikarim avjeniyê bikim.
- Îsal hewa ne hênik e.
- Bindestî, bêrûmetî ye.

TÊBÎNÎ:

Bi danîna pêvekên; **ne, na, bê, ni** ya li pêşiya lêker, an jî pêveberê re hevok; ji rewşa erênî, derbasî rewşa neyîniyê dibe.

RASTNIVÎS

Destûrên nivîsê

Rastnivîsa hejmaran:

- Hejmarên ji yek ta bîstan, ji hev nayên cudakirin.

Mînak: yek, du, ... deh, yazdeh, ...nozdeh, bîst.

Hêmadanîn

Sêxal (...)

- Piştî hevokên ku ji ber sedemekê, nehatine sergihayîkirin (temamkirin), sêxal tê bikaranîn.

Mînak: Min ew qasî bêriya te kiriye ku...

HÎNDARÎ

1- Li ser her peyva li jêr, hevokeke erênî saz bike.
gengaz – hatin – xizan

2- Li ser her peyva li jêr, hevokeke neyînî saz bike.
hêsan – vegotin – çêkirin

Çawa hevok, ji rewşa erênî dikeve rewşa neyîniyê? Bi du mînakan diyar bike.

WANE 2

ŞIVAN

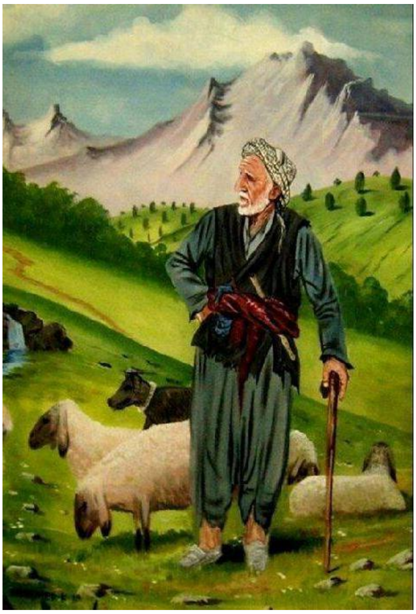

Têm û diçim deşt û şax
Derbas dikim dem û çax
Ber sêber û helava
Ser nefel û berava

Car nizar û car pesar
Mêrg û çîmen, avên sar
Dîmen geş in seranser
Û spî û kesk û zer

Tev dar û gul û giya
Wek bihuşt in ev çiya
Bilbil û kew dixwînin
Xemên dil direvînin

Seyê min tim şiyar e
Neyarê gurê har e
Nêrî kever pêşeng e
Zengil bi qîr û deng e

Ku pezê min dibûrê
Ez pif dikim bilûrê
Ev karê min xebat e
Ji bo min û welat e

(Sebrî Botanî)

WATEYA PEYVAN

Çax: dem, serdem

Helav: Cureyeke şînatiyan e.

Sêber: Cihê ku sih lê heye, sîber.

Nefel: Giyayekî sêpel û bikulîlk e.

Nizar: Pala ber sihê, erda evraz.

Pesar: Erda paldayî

Çîmen: Cihê ku giyayê kurt û gul lê şîn dibin.

Dîmen: xuyang, dîdar, menzer

Se: Ajalekî navmalî ye, kûçik.

Kever: Belek, reş û spî.

Bilûr: Amûreke muzîkê ye, mirov bi dev pif dikiyê.

EM HELBESTVANÊ XWE NAS BIKIN

Sebrî Botanî, an jî **Sebriyê Ehmedê Temir:** Helbestvan û nivîskarekî kurd e. Botanî, di sala 1925'an de li gundê Lodê yê navçeya Dihê hatiye cîhanê. Ew, ji hoza Jêliyan e.

Wî, hemû jiyana xwe xistibû bin xizmeta ziman, wêje û çanda kurdî. Di gelek kovar û rojnameyên kurdî de li ser mijarên cihêreng dinivîsand û yek ji çalaktirîn kesayetên kurd bû. Ew, di salmeziniya xwe de mişext bû û ta dawiya jiyana xwe li Norwêcê dijiya.

Sebrî Botanî, di 25'ê Cotmeha 1998'an de li paytexta Norwêc Osloyê, jiyana xwe ji dest da.

Hin berhemên Sebrî Botanî yên çapkirî:

- Şîn û Şadî — Dîwan -1
- Dilistan — Dîwan -2
- Dengê Metîn û Cûdî — Dîwan -3

PIRS

1- Li gorî helbestvan, çiyayê welatê wî çawa ye?
2- Tu, ji hevoka "Dîmen geş in, seranser" çi wateyê derdixî?
3- Heger wateya "şivan" ew kesê ku diçe ber pêz be, gelo wateya "gavan" û "bêrîvan" çi ye?

RÊZIMAN

c- Hevokên Pirsiyariyê:

Ji hevokên ku ji bo naskirina rewş û karê tê kirin, pirsekê dike re **hevokên pirsiyarî** tên gotin.

Mînak:

- Rewşa hevalan çawa ye?
- Tu çi dikî?
- Tu pirtûkê naxwînî?

TÊBÎNÎ:

Li dawiya hevokên pirsiyariyê, her tim nîşana pirsê (**?**) tê danîn.

Hevokên pirsiyariyê, erênî yan jî neyînî bin, bandorê li rewşa wan a pirsiyariyê nakin.

d- Hevokên Baneşanî:

Hevokên ku ji bo hest, tirs, qehr û xweşiyê balê dikişînin, weke hevokên baneşanî tên bikaranîn û li dawiya wan hêmaya baneşanê (**!**) tê danîn.

Mînak:

- Ew çi roj bûn! (hestyarî)
- Ev marekî mezin e! (tirs)
- Bi koçberiyê ve em belengaz bûn! (qehr)
- Çiyayê Cudî, weke bihuştê ye! (xweşî)

RASTNIVÎS

Destûrên nivîsê

Rastnivîsa hejmaran:

Hejmarên ku bi gihaneka “û” yê bi hev ve hatine girêdan, divê ji hev cuda bên nivîsin.

Mînak: bîst û pênc, şêst û heft, sed û heştê û neh ...

Hêmadanîn

Sêxal (…)

Piştî mînakan, dema ku sêxal were bikaranîn, wateya pirbûna wan dide.

Mînak: Wî, ji bazarê kemyonek tişt kirîn; xox, tirî, zebeş...

HÎNDARÎ

1- Hevoka pirsiyariyê, çi ye?
2- Du hevokên pirsiyariyê, saz bike.
3- Sê hevokên baneşaniyê, saz bike.
4- Hevokên li jêr, li gorî wateya wan bi nav bike û hêmaya guncav li dawiya her hevokê bi kar bîne.
   - Azadî çi qas xweş e
   - Gelo rewşa nexweşê me çawa ye
   - Ez qet ji sînemayê hez nakim
   - Birayê min di karê xwe de serkeftî ye

WANE 3

WERZÎŞ

Her du waneyên me yên destpêkê, bîrkarî bûn. Pir xweş derbas bûn, lê ez pir westiyabûm. Ji ber ku waneya bîrkariyê, pêwîstiya wê; bi guhdarkirin û hizirandineke zêde û baldar heye. Piştî wê, waneya werzîşê hebû. Hemû xwendekar, tim li benda hatina waneya werzîşê ne. Bi vê waneyê, pir şad dibin. Ez jî ji vê waneyê pir hez dikim. Ji ber ku, em fêrî gelek beşên spor û lîstokan dibin.

Mamosteya me, hat refê û bi rûkenî got: Dembaş xwendekarino. Xwendekaran gotin: Dembaş mamoste!

Mamosteyê got: Zarokino, em ê niha biçin baxçeyê dibistanê, rêza xwe çêkin û dest bi werzîşa xwe bikin. Zarok hemû pir kêfxweş bûn, ji bo derkevin derve di nava liv û tevgerê de bûn.

Ji nişka ve min destê xwe rakir û pirsî: Mamoste! Mamoste! Mamosteyê li min meyzand û got: Keremke Xebat.

Mamoste, pirseke min heye; destûr hebe dixwazim bipirsim.

Mamosteyê got: Belê, dikarî bipirsî, keremke.

Mamoste, werzîş ji bo çi baş e, em çima werzîşê dikin?

Mamoste her du destên xwe dan hev du, çend kêliyan çû û hat, bi rûkenî li min nêrî û got: Xebat, bi rastî pirseke pir baş e. Belê, werzîş ji bo mirovan, pêwîstiyeke neçarî ye. Ji bo beden û mejiyekî bitendurist, ji bo jiyaneke temendirêj û derûniyeke baş; pêwîstiya me bi werzîşê heye. Her mirovê ku werzîşê dike û di nava liv û tevgerên werzîşê de ye; her tim kêfxweş, rûgeş û zana ye. Lê binêre, hevalên te çi qas bi waneya werzîşê kêfxweş in. Her kes li ser piyan li benda me ye.

Em ê niha biçin, di nava vê xwezaya rengîn û xweşik de bilîzin. Em ê fêrî gelek tevgerên nû û baş bibin.

“Di nava wan kêliyan de min li derdora xwe meyzand, her kes li ser piyan û dilgeş e.”

Min ji bo van zanîn û agahiyan, spasiya mamosteya xwe kir û em bi rêzê ve derketin derve. Me pir beşên lîstokan lîstin; em beziyan û me pêşbirka bezê bi hevalên xwe re kir. Wê rojê, ez li hemberî du hevalên xwe, bûm yekem. Ez di nava kelecaneke pir mezin de bûm. Bi vî awayî, roja me bi tevger û xweş derbas bû. Ez bi saya werzîşê, pir kêfxweş û dilgeş bûm.

WATEYA PEYVAN

Werzîş: Spor, çalakiyên bedenî ku bi hevrikî jî tên kirin.

Bîrkarî: Matematîk, zanista jimaran û jimartinê

Baldarî: Bi awayekî pir baş lê meyzandin, an jî guhdarkirin.

Şad: dilxweş

Rûkenî: rûgeşî, dilşadî

Liv: Tevger, ne sekinîna li cihekî.

Meyzand: Temaşe kir, lê nihêrt.

Kêlî: Demeke pir kurt.

Neçarî: mecbûrî, kotekî

Derûnî: psîkolojî, nefsî

Dilgeş: dilşad, dilxweş

Pêşbirk: pêşbazî, hevrikî

Kelecan: peroş, heyecan

Saya: xêr, qencî

PIRS

1- Çima Xebat beriya waneya werzîşê, westiyabû?
2- Pirsa Xebat çi bû û mamoste çi bersiv da?
3- Çi sûdên werzîşê hene?
4- Çawa xwendekar ji refê derketin û çi kirin?
5- Xwendekaran roja xwe çawa derbas kir?

RÊZIMAN

2- Hevok, li gorî rewşa pêveberê:

Hevok, li gorî rewşa pêveberê; dibin du cure:

1- Hevoka navdêrî
2- Hevoka lêkerî

Hevoka navdêrî:

Hevoka ku bi alîkariya lêkera "bûn"ê û cînavkên kesandinê, tê sazkirin û rewşekê nîşan dide, jê re **hevoka navdêrî** tê gotin.

Mînak:
- Ew karkerekî jêhatî ye.
- Ez û Riyad hevalên hev bûn.
- Awaza bilbil gelekî xweş e.

Hevoka lêkerî:

Hevoka ku ji bilî lêkera "bûn"ê ya ku rewşê nîşan dide çêdibe, jê re **hevoka lêkerî** tê gotin.

Mînak:
- Em di refê de nameyê **dinivîsin**.
- Ew beriya du salan **bû** mamoste.
- Kurik ji darê **ket** û destê wî **şikest**.

Têbînî:
Lêkera "bûn"ê xwediyê du wateyan e; yek ji wan rewşê nîşan dide ku hevokên navdêrî saz dike, ya din jî qewimîn û guherînê nîşan dide.

Mînak:
- Ez mamoste **bûm**. (Rewşê nîşan dide.)
- Ez fêrî zimanê kurdî **bûm**. (Qewimînê nîşan dide.)

RASTNIVÎS

Destûrên nivîsê

Rastnivîsa hejmaran:

- Hejmarên ku bê gihanekê gihaştibin hev, ji hev cuda tên nivîsandin.

Mînak: çar sed, heft sed, pênc hezar, deh hezar, du sed hezar, sê milyon, çar sed milyon…

Hêmadanîn

Sêxal(...)

Li şûna peyveke ku mirov naxwaze bi kar bîne, piştî tîpa yekem a ji peyvê, sêxal tê danîn.

Mînak: Mêrik, di bernameyê de jê re got: **Q**...

Te dîsa çi **j**... belav kiriye?

HÎNDARÎ

1- Du hevokên navdêrî, saz bike.
2- Kengî lêkera "bûn"ê hevokên navdêrî saz dike? Bi mînakekê diyar bike.
3- Du hevokên lêkerî, saz bike.
4- Hevokeke lêkerî saz bike ku tê de lêkera "bûn"ê qewimînê nîşan dide.

PENDÊN PÊŞIYAN

1- Birçiyê mala xwe be, ne têrxwarê mala xelkê be.
2- Destê tenê, pêjin jê nayê.
3- Hin hingiv dixwin, mêş bi hinan ve dide.

WANE 4

GIMGIMOKA BIÇÛK

Hebû tune bû, di demên kevn de gimgimokeke biçûk hebû. Rojekê, gimgimok li daristanê digeriya. Cama ku li erdê diteyîsî dît, lê dinêre ku neynikek e.

Gimgimok, demeke dûr û dirêj di neynikê de li xwe dinêre. Rûyê wê yê bitirs, serê wê yê mezin, diranên wê yên tûj û dûvê wê yê dirêj; pir li kêfa wê hatibû.

Carekê çi bibîne! Li beramberî wê, susmarek dihat! Susmarê dibîne, lê susmar ji gimgimokê pir mezintir bû. Gimgimok dihizire, "Dibe ku ez jî têjika susmarê bim. Dema ku ez mezin bibim, ez ê jî bibim susmareke wiha."

Gimgimoka biçûk, êdî pesnê hevalên xwe nedida û xwe ji hevalên xwe mezintir didît. Her kesî jê re digot: "Dema ku tu mezin bibî, dîsa tu yê her gimgimok bimînî û tu nayê guhertin." Lê gimgimokê digot: "Na! Ez susmarek im."

Êdî tim li gel susmaran digeriya, tiştên ku wan dikir, wê jî hewl dida ku heman tiştan dubare bike. Rojekê dibîne ku susmar xwe li avê didin, gimgimok jî xwe li avê dide û dixwaze melevaniyê bike. Dema ku susmaran xweş-xweş melevanî dikir, gimgimok jî binav dibû. Li milê din jî diqêriya: “Hawar! Hawar! Min rizgar bikin, ez ê bixeniqim.”

Masiyê ku di wir re derbas dibû, bang li gimgimokê kir: “Ma tu jî ne susmar î? Tu jî melevaniyê bike!” “Na! Na! Ez gimgimoka biçûk im, melevaniyê nizanim, min rizgar bike.” Wê demê, susmareke dûvê xwe yê mezin dirêj kir, gimgimokê xwe pê ve kir û derbasî rexê avê bû. susmarê got: “Careke din, ji rastiya xwe dûr nekeve.”

Gimgimok, gelekî şermîn bûbû. Ji wê rojê û pê ve her dem xwest bibe gimgimoka baş.

WATEYA PEYVAN

Gimgimok: Lawirek xişinde û xwînsar e, li ser kevir û tehtan dijî.

Teyisîn: çirisîn, biriqîn

Neynik: Mirêk, awêne, cama ku mirov xwe tê re dibîne.

Dûv: kurî, boçik, terî

Melevanî: avjenî, soberî

Qêrîn: Bi dengekî bilind gazîkirin.

Şermîn: Fedîkirin.

PIRS

1- Gimgimokê, çima xwe weke susmarê didît?
2- Hevalên gimgimokê, jê re çi digotin?
3- Susmara ku bi dûvê xwe ve gimgimok rizgar kir, çi şîret lê kir?
4- Te çi soje ji vê nivîsê derxist?

RÊZIMAN

3- Hevok, li gorî avasaziyê (çêbûnê):

a- **Hevokên hêsanî (xwerû):** Hevokên ku hest û ramaneke tenê rave dikin û bi lêkereke tenê ya kişandî ve tên sazkirin, jê re **hevokên hêsanî** tê gotin.

Mînak:

- Mamoste, pirsên ezmûnê amade kirine.
- Vî karî ez bextewar kirim.
- Jiyan xweş e.

b- **Hevokên hevedudanî:** Dema ku mirov nikaribe hest û ramanên xwe bi hevokeke tenê derbibire, neçar dibe ku hest û ramanên xwe bi çend hevokan vebêje. Ji van hevokan re **hevokên hevedudanî** tê gotin.

Hevokên hevedudanî, di nava xwe de dibin du beş:

1- **Hevokên hevedudanî yên serbixwe**: Ev hevok, ji çend hevokên li pey hev rêzkirî pêk tên û bi alîkariya bêhnok û gihaneka "**û**" bi hev ve tên girêdan. Her hevoka ji van, xwediyê wateyeke serbixwe ye.

Mînak:

- Ez nikarim li vir bijîm, ev der pir sar e.
- Rûkenê name dixwend û hevala wê lê guhdarî dikir.

2- **Hevokên hevedudanî yên pevgirêdayî:** Ev cure hevok, çend hevokan di nava xwe de dihewîne; yek ji wan hêmana bingehîn e û yên din jî alîkar in. Ev cure hevok, ji aliyê wateyê ve bi alîkariya hin gihanekan bi hev ve hatine girêdan. Hin ji van gihanekan, ev in: **lê, lê belê, hem**…**hem jî, ne**… **ne jî, belkî, dibe ku, ji ber ku, her wekî, piştî ku**...

Mînak 1:

Ji ber ku tu nehatî, bavê min destûra çûna min jî neda.
Gihanek Ramana alîkar Ramana bingehîn

Mînak 2:

Heke te alîkariya min bikira, ez ew qas dereng nedimam.

Gihanek Ramana alîkar Ramana bingehîn

RASTNIVÎS

Destûrên nivîsê

Rastnivîsa hejmaran

- Di nivîsan de hejmar ta dehan, bi tîpan tên nivîsandin û ji dehan bi şûn de bi jimaran (reqeman) tên nivîsandin.

  Mînak:
  - Min vê havînê şeş pirtûk xwendin.
  - Birayê min, 15 salan li penaberiyê jiyan kir.

Hêmadanîn

Sêxal(…)

- Dema ku ji nava gotina yekî din, tiştek hatibe derxistin, wê demê sêxal di nava kevanekê de tê danîn.

Mînak: "Çîçek çîçek bi destan
Em li hember rawestan (...)
Da ser derdê Kurdistan" (**Cegerxwîn**)

HÎNDARÎ

1- Du hevokên hêsanî saz bike, yek ji wan lêkerî be û ya din jî navdêrî be.

2- Du hevokên hevedudanî saz bike, yek ji wan hevedudanî serbixwe û ya din jî hevedudanî pevgirêdayî be.

3- Hevokên li jêr, li gorî avasaziyê ji hev cuda bike.

a- Dê û bavên Newrozê çûne ser avê.

b- Hevalê min î ku duh li vir bû, ji bo ku debara xwe bike, bi şev û roj kar dike.

c- Min bala xwe dayê ku tu qet baş naxebitî.

d- Vî karî ez bextewar kirim.

e- Xalid serê xwe dişûşt, Ranya firavîn amade dikir û dayîka wan Xatûn jî li benda hevjînê xwe bû.

WANE 5

DIBISTAN

Destpêkê bi navê Yezdan

Ev e diçim dibistan

Divê êdî bixwînim

Bo rastiyê bibînim

Da her tiştî bizanim

Heya ku pê bikarim

Welatê xwe bistînim

Neyaran jê derînim

Em in xweyî war û şûn

Doza me ye serxwebûn

Serxwe nabe Kurdistan

Bê xwendin û dibistan

(Osman Sebrî)

WATEYA PEYVAN

Yezdan: Xweda, afirîner

Neyar: Dijmin, kesên ku li dijî hev şer dikin.

War û şûn: cih, welat, şop

Doz: daxwaz

Serxwebûn: serbestî

EM HELBESTVANÊ XWE NAS BIKIN

Osman Sebrî, di sala 1905'an de li gundê Narincê yê girêdayî Semsûrê ji dayîk bûye. Piştre, di sala 1915'an de bavê wî jiyana xwe ji dest dide.

Osman Sebrî, di sala 1922'yan de xwendina xwe bi dawî kiriye.

Osman Sebrî, weke gelek kesên din ên kurd, ji ber ku têkoşîna xwe ya ramanî, bi awayekî aşkere tîne ziman, gelek caran rastî êrîşên dewletê tê û tê binçavkirin. Piştre, koçberî Sûriyeyê dibe, dîsa rastî astengiyên desthilatdariya Fransayê tê ya ku wî mişextî Girava Madagaskar dike. Bi tevahî, mayîna wî ya li zîndanan, dibe 12 sal.

Osman Sebrî, di sala 1993'yan de li Şamê jiyana xwe ji dest da û li goristana şehîdan a li Berkevirê ya girêdayî Dirbêsiyê hat veşartin.

Hin berhemên wî:

1- Bahoz
2- Derdên Me
3- Çar Leheng
4- Dîwana Helbestan
5- Giramera Kurdî

PIRS

1- Çima helbestvan girîngî daye xwendinê?
2- Li gorî helbestvan, çi têkilî di navbera rastî û xwendinê de heye?
3- Li gorî helbestvan, çi têkilî di navbera serxwebûna Kurdistanê û xwendinê de heye?
4- Bi çend hevokan, li ser girîngiya xwendinê û bandora wê ya li ser siberoja civakê, hestên xwe vebêje.

RÊZIMAN

Cînavk: Ji peyvên ku di hevokê de cihê navdêran digirin re **cînavk** tê gotin.

Em ê niha jî çend cureyên cinavkan nasbikin.

Cînavkên şanîdanê:

Ji cînavkên ku şûna navdêran digirin û heyînan nîşanî mirov didin re **cînavkên şanîdanê** tê gotin**.**

Cînavkên şanîdanê, di nava xwe de dibin du cure:

1- Cînavkên şanîdanê yên xwerû
2- Cinavkên şanîdanê yên tewandî

1- **Cînavkên şanîdanê yên xwerû:** Ev cînavk, ji aliyê zayendê ve nêtar in, yekjimarî û pirjimariya wan ji cînavkên kesandinê diyar dibe. Ev cure cînavk; (**ev, ew**)

Ev **(nêzîk)**
Ev pênûs e. **(yekjimar/mê û nêr)**
Ev pênûs in. **(pirjimar)**
Ew **(dûr)**
Ew çiya ye. **(yekjimar/mê û nêr)**
Ew baxçe ne. **(pirjimar)**

Mînak:
Ev jêbir e.

Ev jêbir in.

Ew nexşe ye.

Ew nexşe ne.

RASTNIVÎS

Destûrên nivîsê

Rastnivîsa navên biyanî:

- Navê neteweyên ku tîpên latînî bi kar tînin, divê weke rastnivîsa zimanê resen bên nivîsandin.

Mînak: George Bush, Christophorus Columbus, Thomas Alva Edison ...

Hêmadanîn

Dunik (“ ”)

1- Gotinên ku tên veguhastin, dikevin nava **dunikê**.

Mînak:

Pêşiyên me gotine: “Rih dibe bost, dijmin nabe dost”

2- Ji bo balkişandina li ser peyveke di nava hevokê de ew peyv dikeve nava **dunikê**.

Mînak:

- Ew pirtûka wî ya “yekem” e.
- Em li ser mijara “lêkeran” rawestiyan.

HÎNDARÎ

1- Pênc cureyên cînavkan bi nav bike û li ser her cureyê hevokekê saz bike.
2- Du hevokan li ser cînavkên şanîdanê yên xwerû saz bike.
3- Cînavkên li jêr, li gorî cureyên wan bi nav bike.
min, **ev**, **em**, **wan**, **hin**, **im**, **ê**, **xwe**, **gelek**, **hûn**, **te**, **pir**

HÎNDARÎ

A- Ji bo pirsên li jêr, vebijêrka rast nîşan bike.

1- Hevok, li gorî wateyê; dibin:
a- du beş **b-** sê beş **c-** çar beş **d-** pênc beş

2- Hevoka "Şervan di nava sermaya zivistanê de berxwedanê dikin." hevokeke;
a- pirsiyarî ye **b-** erênî ye **c-** neyînî ye **d-** baneşanî ye

3- Piştî hevokên ku ji ber sedemekê nehatine sergihayîkirin, kîjan hêma tê danîn.
a- xal **b-** sê xal **c-** bêhnok **d-** xalbêhnok

4- Ji hevokên li jêr, kîjan jê lêkerî ye?
a- Awaza bilbil, gelekî xweş e.

b- Şagirtek di refê de ket û destê wî birîndar bû.

c- Zivistana par, pir sar bû.

d- Huda, xwendekareke pir serkeftî ye.

5- Ji hevokên li jêr, kîjan jê xwerû ye?
a- Ez dixwazim avjeniyê bikim, lê ez nizanim.

b- Min karê xwe qedand, paşê derketim ji malê.

c- Xelîl her şev di demjimêr 11'an de radikeve.

d- Ger tu alîkariya min bikî, ez ê zû karê xwe biqedînim.

6- Ji bo balkişandina li ser peyveke di hevokê de ew peyv dikeve nava;
a- yeknikê **b-** dunikê **c-** kevanekê **d-** kevaneka çarçik

B- Peyvên li jêr ên hemwate, bigihîne hev:

Xizanî	Tevger, nesekinîna li cihekî
Kever	Çirisîn, biriqîn
Liv	Hejarî
Teyisîn	Avjenî, soberî
Melevanî	Dijmin
Neyar	Belek, reş û spî

C- Hevokên li jêr ên rast; bi tîpa (R) û yên şaş jî; bi tîpa (Ş) hêma bike û yên şaş sererast bike.

a) Hevokên erênî, diyar dikin ku karê ku lêker radigihîne; hatiye kirin, tê kirin an jî dê were kirin ( )
b) Bi danîna pêvekên (**na**, **ne**, **ni**, **bê**) ya li pêşiya lêker, an jî pêveberê, hevok dikeve rewşa pirsiyariyê. ( )
c) Hevokên ku ji bo hest, tirs, qehr û xweşiyê balê dikişînin, weke hevokên baneşanî tên bikaranîn. ( )
d) Hejmarên ku bi gihaneka “**û**”yê bi hev ve hatine girêdan, ji hev cuda tên nivîsandin. ( )
e) Ji hevokên ku bi alîkariya lêkera “**bûn**”ê û cînavkên kesandinê tên sazkirin re hevokên lêkerî tê gotin. ( )
f) Lêkera “**bûn**”ê, dema ku rewşê nîşan dide, hevokên navdêrî saz dike. ( )
g) Hejmarên ku bê gihanek gihaştine hev, bi hev ve tên nivîsandin. ( )
h) Hevokên hevedudanî yên serbixwe, ji çend hevokên li pey hev rêzkirî pêk tên û bi alîkariya gihaneka “**û**” û bêhnokê bi hev ve tên girêdan. ( )
i) Di nivîsan de hejmar ta dehan bi reqeman tên nivîsandin û jê bi şûn de bi tîpan tên nivîsandin. ( )
j) Cînavkên şanîdanê yên xwerû sê ne; **ev**, **em**, **ew**. ( )
k) Peyvên ku di hevokê de cihê navdêran digirin, ji wan re **cînavk** tê gotin. ( )

BEŞA 2

WANEYÊN BEŞA DUYEM

1- Çand û Huner

2- Şam Şekir e Welat Şêrîntir e (Helbest)

3- Azadiya Tûtî ji Rikehê

4- Selemêş

5- Dayîk (Helbest)

WANE 1

ÇAND Û HUNER

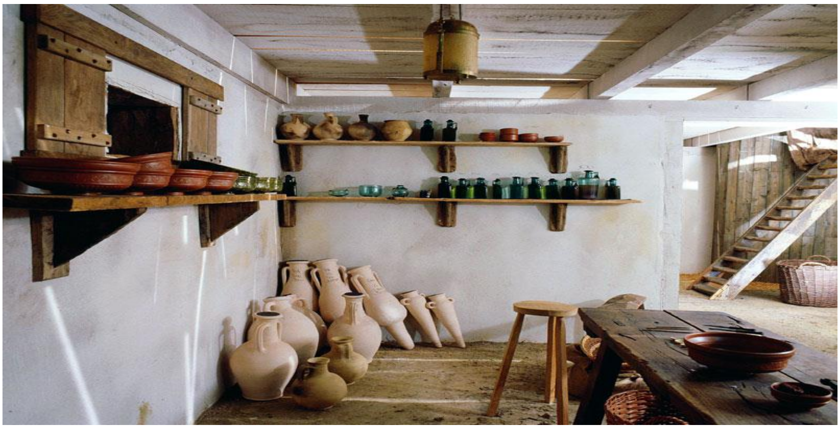

Ji bo naskirina gelan; çand û huner cihekî girîng digirin. Dema ku huner tê gotin; wênekêşî, peykertraşî, avahîsazî, hunerên xemilandinê, şano, muzîk û wêje tên bîra mirov. Wêne, peyker, avahî, awaz, roman û serpêhatiyek; di mirovan de hestên bedew û ciwan şiyar dikin.

Her wiha, di her demê de jî, ji bo hunerên bedew girîngiyeke mezin hatiye nîşandan. Girêdayî vê, hunerên bedew ji bo naskirina gelan, risteke girîng dilîzin. Di hunera kurdî de gelek tiştên dişibin hev, hene. Ev şibandin, weke; dengbêjî, govend û lîstinên bêpeyv (pandomîm) in.

Di heman demê de huner bi xwe jî, çanda mirovan e. Çand, hemû tiştên ku di encama keda mirovan a dîrokî de hatine afirandine. Çand, nasnameya kes û civakê ye. Her civak, bi çanda xwe ve tê nasîn. Mînak; civaka kurd, bi mêvanperweriya xwe, cil û bergên xwe, berxwedêriya xwe û hwd. ve tê nasîn. Her wiha, kes jî bi çanda xwe ve tê nasîn, ev jî dibe cudahiya kes a ji kesên din.

Çand, ji du aliyan ve tê destgirtin; çanda daringî û çanda rewanî. Mînak; avahî, cil û berg, xwarin, teknîk, huner û hwd. çanda daringî ne. Ol, bawerî, rêzgirtin û hwd. çanda rewanî ne. Çand, di dema seretayî (civaka xwezayî) de ji ber pêwîstiyan pêş ketiye.

Her netewe û civak, pêwîst e xwedî li çand û hunera xwe derkeve. Ji ber ku her netewe, bi çand û hunera xwe ve tê nasîn. Em dikarin bi riya saziyan, çand û hunera xwe zêdetir biparêzin. Ji bo xwedîderketin û pêşxistina çand û hunera kurdî, gelê kurd jî gelek navendên weke; HUNERKOM, TEV-ÇAND, Navenda Çanda Mezopotamya(NÇM) û hwd. ava kirine. Xwedîderketina li çand û hunerê; mafê xwezayî yê her civak û neteweyê ye.

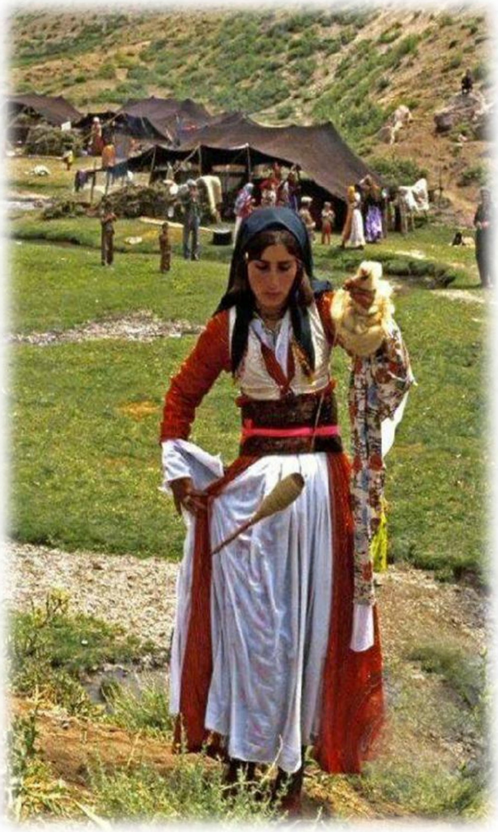

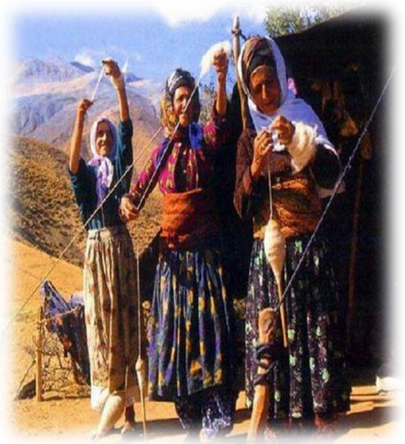

WATEYA PEYVAN

Wênekêş: Kesê ku karê kişandina wêneyan dike.

Peykertraşî: Peykervanî, karê çêkirina peykeran.

Avahîsazî: Hunera avakirina xanî, qesr û avahiyan.

Awaz: Şêwe û dengê muzîkê.

Roman: Çîrokên dirêj.

Serpêhatî: Serborî, bûyerên ku hatine serê mirovan.

Afirandin: çêkirin, sazkirin, peydakirin

Mêvanperwerî: Rêzgirtin û xizmeta mêvanan.

Berxwedêrî: Berxwedanî

Daringî: Şênber(madî)

Rewanî: Razber(manewî)

Bawerî: Îman, yeqîn

PIRS

1- Di mijara te xwendî de navê kîjan huneran derbas bûn?
2- Ji bo naskirina gelan, çi rista hunerê heye?
3- Çand, çi ye?
4- Navê du saziyên kurd ên çand û hunerê, binivîse.

RÊZIMAN

Cînavkên şanîdanê yên tewandî: Ev cure cînavk, şeş in;

- **a- Vî**: Yekjimar, nêr nêzîk
- **b- Vê**: Yek jimar, mê nêzîk
- **c- Van**: Pirjimar, nêzîk
- **d- Wî**: Yekjimar, nêr dûr

e- **Wê**: Yekjimar, mê dûr
f- **Wan**: Pirjimar, dûr

Mînak:

- **Vî** mala xwe bar kir.
- **Vê** helbesteke balkêş xwend.
- **Van** ji me re stranek got.
- **Wî** ji min re got.
- **Wê** şîretek li min kir.
- **Wan** karê xwe neqedand.

RASTNIVÎS

Destûrên nivîsê

Rastnivîsa navên biyanî:

- Navên biyanî yên ku ji bilî tîpên latînî bi kar tînin, weke; erebî, kirîlî, dê bi awayê ku tên bilêvkirin bên nivîsandin; ango navên Rûsî, Çînî û Japonî, navên Yewnanî û Silavî bi awayê ku tên xwendin dê bên nivîsandin.

Mînak: Mao, Arîsto, Xuroşof

Hêmadanîn

Dunik (“ ”)

- Navên pirtûk, rojname, kovar û nivîskaran, ji bo balkişandinê dibe ku di nava dunikê de bên danîn.

Mînak: - Min duh beşek ji “Şerefnameyê” xwend.

- Mamosteyê wejeyê, destana “Mem û Zîn” ji me re şîrove kir.

HÎNDARÎ

1- Cînavkên şanîdanê yên tewandî diyar bike, her yekê li gorî bikaranîna wê, şîrove bike,
2- Sê hevokan li ser cînavkên şanîdanê yên tewandî, saz bike.
3- Cihên vala bi cînavkên şanîdanê dagire.
   - …. pirtûka mamoste ye.
   - …. şagirtî nameyek nivîsî.
   - …. hevalê ez ji mirinê rizgar kirim.
   - …. şehîdan rûmeta me parast.

PENDÊN PÊŞIYAN

1- Ger dostê te hingiv be; tevî nealîse.
2- Çûkekî di dest de, çêtir e ji dehên li ser darê.

WANE 2

ŞAM ŞEKIR E WELAT ŞÊRÎNTIR E

Wêlatê min tu wî bûka cîhanî

Hemî bax û bihuşt û mêrg û kanî

Şepal û şeng û şox û naz û gewrî

Gelek şêrîn û rind û pir ciwanî

Serî taca Selahedînê kurdî

Enî roja, di birca asîmanî

Du birhên te kevanên Rustemê Zal

Du zilfên te ji tîrên qehremanî

Riwê te agirê Zerdeşt û Mazdek

Ji te hêstir şeraba Kamîranî

Herê bûkê pepûkê jar û mestê

Li ser sînga te zava man biyanî

Te reş daya serê xwe ber li ser me

Li te rokê dibî pîroz kitanî

Cegerxwîn e kurê te her dinale

Ji ber jana nezanî û xizanî

(Cegerxwîn)

WATEYA PEYVAN

Bax: Baxçe, gulîstan, cihê ku gul an jî dar lê hatine çandin.

Bihuşt: Cinet, cihê pir xweş.

Şepal: Piling

Gewr: Boz

Birh: Birû, mûyên li raserî çavan û li jêrî eniyê.

Qehremanî: lehengî, xweşmêrî, camêrî, wêrekî

Zerdeşt: Damezirînerê oleke ku pêşiyên kurdan pê bawerî tanîn.

Mazdek: Damezirînerê olekê ya di dema zerdeşt de.

Pepûk: rezîl, riswa, bêçare, hejar

Mest: Serxweş, kesê ku mey vexwariye û di bin bandora wê de ye.

Jan: êş, azar

EM HELBESTVANÊ XWE NAS BIKIN

CEGERXWÎN (1903-1984)

Cegerxwîn, di sala 1903'yan de li Hesara girêdayî Kercewsa Mêrdînê ji dayîk bûye. Navê wî yê resen, Şêxmûs e. Navê bavê wî, Hesenê kurê Mihemed e. Di zarokatiya xwe de şivanî û gavanî kiriye. Hîn di biçûkaniya wî de bav û diya wî jiyana xwe ji dest dane. Sêwî dibe û li cem xwişka xwe Asya, dimîne. Li cem Mele Ubeyd, hînî zanista olî bûye. Destûrnameya xwe ya olî û zanistî standiye.

Cegerxwîn, di sala 1984'an de li Stokholmê jiyana xwe ji dest daye.

Hin berhemên wî: Heşt dîwanên helbestan, Gotinên

Pêşiyan(1957), Awa û Destûra Zimanê Kurdî(1961), Ferhenga Kurdî(1962).

PIRS

1- Helbestvan, welatê xwe dişibîne çi?
2- Çima helbestvan, bûkê weke pepûkê dibîne?
3- Çima helbestvan, her tim dinale?
4- Nêrîna xwe ya li ser vê helbestê, diyar bike.

RÊZIMAN

Cînavkên pirsiyariyê

Ji peyvên ku pirsê ji navên nehatî diyarkirin, an pirsê ji karê wan dikin re **cînavkên pirsiyariyê** tê gotin.

Mînak: **Kî** ye? **Kê** got?
Çend hatin? **Kîjan** a we ye?

Dema ku em temaşe dikin, dibînin ku di mînaka yekem de; pirsa navê nediyar hatiye kirin, di mînaka duyem de; pirsa kesê kar kirî tê kirin, di mînaka sêyem de; pirsa jimara navên nehatine diyarkirin, hatiye kirin û di mînaka çarem de jî; pirs kiriye ka kîjan heyîn a we ye.

- **(kî/kê):** Ev her du cînavk, pirsa kesan dikin; **kî** pirsa peyvên xwerû dike û **kê** pirsa peyvên tewandî dike.

Mînak:
  - Kî hat? **Ew** hat. (Bersiv, cînavka xwerû ye.)
  - Kê pirsî? **Wê** pirsî. (Bersiv, cînavka tewandî ye.)
- (**Çi**) Ev cînavk, pirsa tiştan dike.

Mînak:
  - Te çi kir?
  - Ew çi dixwe?
- (**Çend**) Ev cînavk, pirsa cînavkên jimarîn dike.

Mînak:

- **Çend** hatin? Pênc hatin.

Hin cînavkên din ên pirsiyariyê: (çawa, çima, kengî, kîjan, çi qas...)

RASTNIVÎS

Destûrên nivîsê

Rastnivîsa navên biyanî:

- Heke navek di kurdî de bi cih bûbe û rengekî kurdewarî girtibe, ew bi wî awayî tê nivîsandin.

Mînak:

- Edene, Enqere, Bexda, London, Berlîn, Evdilah, Evdirehîm, Silêman, Ûsiv, Cebar…

Hêmadanîn

Yeknik (‘ ’)

Dema ku mirov neçar bimîne ku hevoka di nava dunikê de dîsa bixe nava dunikê, wê demê yeknik tê bikaranîn.

Mînak: Mamosteyê wêjeya kurdî, ji min pirsî; “Dîwana ‘Kî me ez’ berhema kîjan helbestvanî ye?”

HÎNDARÎ

1- Du hevokan li ser cînavkên pirsiyariyê (**kî**, **kê**), saz bike.
2- Cînavkên pirsiyariyê; “**çi**, **kîjan**, **çend**” di sê hevokan de bi kar bîne.
3- Cihên vala yên di hevokên li jêr de bi cînavkên pirsiyariyê yên guncav dagire.
   - …….. şagirt di ezmûnê de bi ser ketin? Deh şagirt.
   - …….. pirsa min kir? Hevalê te Hesen.
   - …….. çû pirtûkxaneyê? Mehmûd çû.
   - We ……. helbest ji ber kir? Helbesta “Kî me ez?”

WANE 3

AZADIYA TÛTÎ JI RIKEHÊ

Dibêjin, di rojên kevn de bazirganek hebû. Tûtiyekî bazirgan hebû. Tûtiyê bazirgan, tim û tim jiyana xwe di rikehê de derbas dikir û ji vê jiyana girtî, pir dilêş û tengav bûbû. Rojekê bazirgan ji bo karê bazirganiyê bike, berê xwe da bajarê Ûrmiyê. Ji zarokên xwe re got: Ka we çi divê, ez ji we re bînim? Her yekî tiştek xwest. Piştre, bazirgan çû ber rikeha tûtî û jê re got: Wa tûtiyê delal! Ez ê biçim rêwîtiya Ûrmiyê, ka daxwaza te çi ye?

Tûtî got: Ger te di riya xwe de tûtiyên hevalên min dîtin, silavên min bigihîne wan û rewşa jiyana min ji wan re bêje.

Bazirgan got: Baş e. Bazirgan bi rê ket, di rêwîtiya xwe de di daristaneke mezin re dibore. Ji nişka ve çavên wî bi refeke tûtiyan ket ku li ser çîmeneke rengîn awaz dixwendin. Daxwaza tûtî, hat bîra bazirgan. Bazirgan ber bi refa tûtiyan ve çû, silav kir û got: Ka pêşengê we kî ye?

Di nava tûtiyan de yek derket û got: Ez im pêşengê refê.

Bazirgan, serboriya tûtiyê xwe yê di rikehê de ji wî re got. Pêşengê tûtiyan di heman demê de xwe li xakê da û bû tayek

dar. Te digot qey ev salek e miriye. Bazirgan, gelek bi vê bûyerê êşiya û riya xwe girt û çû. Piştî ku bazirgan karê xwe pêk anî û vegeriya malê, ji bo her zarokê xwe diyariyek anîbû, bazirgan çû dîtina tûtî. Tûtî jê pirsî: Ka te ji min re çi anî?

Bazirgan serê xwe tewand. Nexwest ew bûyera ku dîtiye, ji tûtî re bêje. Lê ji ber daxwaza tûtî, bazirgan got: Rewşa min û pêşengê tûtiyan, ev e.

Dema tûtî axaftina bazirgan bihîst, wî jî hema xwe li erdê da û xwe mirand. Hingî bazirgan pê re axivî: Ka rabe tu çima wisa dikî? Lê, bêfêde bû.

Bazirgan, di dilê xwe de got: Diyar e ku ji qehra hevalê xwe miriye. Rabû, tûtî ji rikehê derxist û bir nava baxçeyê malê û li wir danî. Dema ku tûtî xwe ji derve dît, ji nişka ve rabû ser xwe, çû ser darê û got:

Bazirgan, te baştirîn xelat ji min re anî, ew xelat jî azadiya min a ji rikehê bû.

WATEYA PEYVAN

Tûtî: Firindeyeke rengîn e ku bi lasayîkirina dengê mirovan navdar e.

Bazirgan: Kesê/a ku tiştan dikire û difiroşe, tacir.

Tengav: Aciz, kesê di rewşeke teng de.

Ûrmiye: Bajarekî li Rojhilatê Kurdistanê ye.

Rêwîtî: Sefer, gera ji cihekî ber bi cihekî din ve.

Daristan: Cihê ku gelek dar lê hatine çandin û şîn bûne.

Ref: Gelek kes, an jî tiştên li gel hev, kom, kerî.

Pêşeng: Rêber, serok

Xelat: Diyarî

PIRS

1- Bazirgan ji bo karê xwe, berê xwe da ku derê?
2- Bazirgan, ji zarokên xwe re çi anî?
3- Çima tûtiyê di rikehê de xwe weke miriyan kir?
4- Encama ku mirov ji vê çîrokê bigire, çi ye? Ji vê encamê re çi tê gotin?

RÊZIMAN

- **Cînavkên kesandinê (pêvekên kesane):**

Ev cure cînavk, weke paşgir bi dawiya lêkeran ve dibin, lê ji navdêr, hevalnav û cînavkan cuda tên nivîsîn.

Mînak:	**Mînak:**
Ez diç**im** zanîngehê.	Ez Ehmed **im**.
Tu diç**î** zanîngehê.	Tu Rodî **yî**.
Ew diç**e** zanîngehê.	Ew **e** xwediyê vê pirtûkê.
Em diç**in** zanîngehê.	Em **in** ên welat diparêz**in**.
Hûn diç**in** zanîngehê.	Hûn jîr **in**.
Ew diç**in** zanîngehê.	Ew jêhatî **ne**.

Li hemberî her cînavka kesane ya xwerû, cînavkeke kesandinê heye.

Cînavkên kesane yên xwerû	**Ez**	**Tu**	**Ew**	**Em**	**Hûn**	**Ew**
Cînavkên kesandinê	im/me	î/yî	e/ye	in/ne	in/ne	in/ne

- Weke ku li jor jî derbas bû, du dirûvên cînavkên kesandinê hene. Diyarkirina wan, li ser bingeha tîpa dawî ya peyva beriya wan e. Dema ku tîpa dawî ya peyvê, dengdar be; (**im, î, e, in**) tên bikaranîn, lê dema ku tîpa dawî ya peyvê, dengdêr be; (**me, yî, ye, ne**) tên bikaranîn.

Mînak:

- Ez xwendekar **im**, lê birayê min mamoste **ye**.
- Tu xemsar **î**, yan jêhatî **yî**?

- Ez Cûdî **me**, lê ew Xalid **e**.
- Deh ji van şagirt **in** û du mamoste **ne**.

RASTNIVÎS

Destûrên Nivîsê

Nivîsandina lêkerên bidaçek:

Ev cure lêker, dema ku weke lêker di hevokê de were bikaranîn, hêmanên wê ji hev cuda tên nivîsandin, lê dema ku weke navdêr were bikaranîn, hêmanên wê bi hev ve tên nivîsandin.

Mînak: - Sala xwendinê bi dawî bû.

- Bidawîbûna ezmûnê, cihê kêfxweşiya şagirtan e.

Hêmadanîn

- **Dabir (')**

- Di kurtenivîsa peyvan de pêveka tewangê bi riya dabirê tê veqetandin.

Mînak: YPG'ê rûmeta gelên Rojava parast.

- Di hejmaran de pêveka tewang û veqetandekê bi dabirê ve tên veqetandin.

Mînak: Di 19’ê Tirmihê de 2012’an de şoreşa Sûriyeyê dest pê kir.

HÎNDARÎ

1- Sê hevokan ku tê de cînavka kesandinê piştî lêkerê be, saz bike.
2- Çar hevokan ku tê de cînavka kesandinê, piştî navdêr û hevalnavê be, saz bike.
3- Hevokekê saz bike ku tê de cînavka kesandinê, piştî cînavka kesane ya xwerû be.
4- Cihên vala, bi cînavkên kesandinê yên guncav, dagire.

- Ez şagirtekî jîr ….
- Osman xortekî bejinzirav ….
- Hûn ji ku derê ….?
- Navê me Adil û Cemal ….
- Zarok ji seyrangehê hat…

WANE 4

KEWAR (SELEMÊŞ)

Bû zîqîna deriyê dar û vebû. Bavê min bi lez û bez hat. Rûyê wî bi xwêdan bû; gelo ji nava zeviya bidar, bi vê dasa sincirî ve çima hatibû?

Beriya ku em jê bipirsin, ji min re got: Bilez! Selemêşa li cem kewarê bîne. Baqek nefel jî, ji bîr neke.

Di cih de ez bezîm, dema ku me li tengezariya bavê xwe dinêrî, me digot: Roja ku em li hêviyê ne, hatiye.

Dema ku min xwe amade kir û ez hatim binê daran, dayîka min kenî û dara tûyê nîşan da û got: Binêre Egîdê min; çûka bihuştê hat!

Çîqê mêşa hingîvîn pê ve tewa bû. Hê jî libên mêşan li asîmanan dizivirîn. Di bêdengiya geştê de awaza wan bi nav û deng bû.

Komika şilxê, bi awayekî zindî hev du girtibûn. Bi wan perîkên xwe yên kurt û tenik ve li ber tavê dilerizîn. Selemêşa

ku şerbeta şekir û nefel lê hatiye kirin, me hêdîka nêzîkî şilxê kir. Dema ku dayîka min çîq hejand, mêş ket nava selemêşê û me selemêş li binê darê bi cih kir. Me serê wê, bi giya ve nixumand.

Rûyê bavê min ê bixwêdan, bi xweşî vebû û got: Selemêş nîvî bû. Ez bawer dikim, şilxa destpêkê ye. Dibêjin şilxa destpêka, bihêz e.

Serê xwe, bi aliyê Mêhrê ve zivirand. Belê, ji vî milî ve weke ewrekî biçûk derketin û hatin. Dara me ya tuwê hilbijartin. Niha mêşeke me heye. Bavê min, destên xwe yên nerm danî ser serê min û got: Ev mêşa te ye lawê min; divê tu çavê xwe vekî û baş lê xwedî derkevî.

Mêşvanî, karekî zanînê dixwaze. Temaşe bike, sê beşên mêşên hingiv hene; mêşên dayîk, mêşên nêr û mêşên karker. Kurê min, her mêş karekî wê heye. Hemû mêş jî, erkdar in. Mêş, zû digihêjin û zû zêde dibin. Piştre, me cihê selemêşa xwe li ber dîwarê xaniyê xwe yê li milê başûr çêkir. Ez gelek dilşad bûm. Êdî selemêşeke min jî çêbû.

WATEYA PEYVAN

Selemêş: Kewar, cihê ku mêş tê de tên bicihkirin.

Zîqîn: Dengê vekirina derî.

Xwêdan: Dema ku mirov zêde germ dibe, ava ku li ser laş çêdibe.

Das: Amûreke ku darên zirav pê tên birîn.

Sincirî: Pir germ, keliyayî

Nefel: Navê giyayekî, cureyeke gulên sêpelî ku kulîlkên wan spî, yan jî sor in.

Tengezarî: bêzarî, acizî, tengijîn

Şilx: Mêşên ku bi aweyekî kom ji dayîka xwe cuda dibin.

Perîk: Çeng

Mêhrê: Navê gundekî yê Botanê ye. Hingivê wan, bi nav û deng e.

Hilbijartin: Bijartina kes, an jî tiştekî.

Mêşvanî: Pîşeya xwedîkirina mêşên hingiv.

PIRS

1- Şilx, li ku derê kom bûbû?
2- Kê şilx xist selemêşê?
3- Ji bo şilxê bixin selemêşê, bi rêzê ve çi hat kirin?
4- Bavê wî der barê mêşan de çi agahî dan wî?
5- Selemêş, li ku derê bi cih bû?

RÊZIMAN

Gihanek:

Her wekî ji navê wê diyar e ku gihanek bi serê xwe, ne xwediyê tu wateyê ye. Lê belê peyvan û hevokan bi hev ve girê didin, an jî peyvekê bi hevokekê ve girê didin.

Hin gihanek; **her wiha, lewre, ango, ji bilî, lê belê, ji ber vê yekê, lewma, ji ber ku, û…**

Mînak:

- **Ji ber ku** bajar ji gundê me dûr e, ez bi tirimbêlê diçimê.
- Ez ji wêjeya kurdî hez dikim, **lê belê** dîrok jî bala min dikişîne.
- Hevalê min pir dixwend, **lewma** ew di ezmûnê de bi ser ket.
- Cîhad **û** Mehmûd di bîrkariyê de pir serkeftî ne.
- Ez duh nexweş ketim, **ji ber vê yekê** ez neçûm karê xwe.
- **Ji bilî** sêvan, ez ji fêkiyan hez nakim.

RASTNIVÎS

Destûrên Nivîsê

Her peyv, di hevalkarên hevedudanî de bi serê xwe tê nivîsandin.

Weke mînak:
Bi şev, bi roj, ji niha ve, ji niha û bi şûn de, ji îro pê ve…

- Ez, **bi şev** li nûçeyan temaşe dikim.
- **Ji îro pê ve** ez nikarim werzîşê bikim, ji ber ku germahiya rokê pir dijwar e.
- **Ji niha û bi şûn de** divê em xebata xwe zêdetir bikin.

Hêmadanîn

Dabir (’)

- Di kurdî de pêvekên ku rêza hejmaran nîşan didin, bi dabirê ve ji hejmaran tên veqetandin.

Mînak: Piraniya mamosteyên Rojava, di kongreya **1’em** de amade bûn.

- Dema ku di bêjeyekê de dengek ketibe, yan jî bi taybetî hatibe xistin, li şûna wî dengî dabir tê bikaranîn.

Mînak: Gava ku ew **n'axive**, mirov nizane ku lalûte ye.

HÎNDARÎ

1- Şeş gihanekan rêz bike û sê hevokan li ser wan saz bike.

2- Valahiyên li jêr, bi gihanekên guncav dagire.

- Ez ji zimanê kurdî hez dikim, ………….. ez têm saziyê.
- Li gundan karbeşî heye, ………….. her yek karekî dike.
- Me civîna xwe li dar nexist, ……… endamên me kêm bûn.
- Ez ji pirtûkan hez dikim, ……….. ez diçim pirtûkxaneyê.
- Li gundan debar bi ajaldariyê ve dibe, ………… ajal ji bo gundiyan girîng in.
- Ez ji xwendinê hez dikim, …... ez helbestan jî dixwînim.
- ………. meşê, ez qet ji werzîşê hez nakim.

WANE 5

DAYÎK

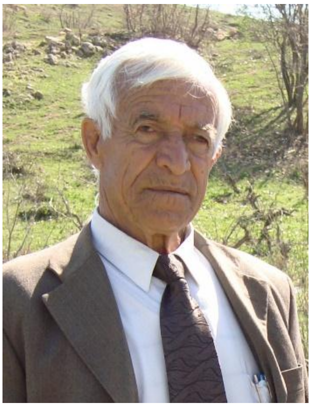

Ji xeyrî dê ma kî m'dilalijîne
Ji xeyrî dê ma kî m'dihejîne
Ji xeyrî dê ma kî ye m'dimijîne
Her dem bi gorî û heyran dilorî

Li dergûşê bi zarokî e'dinivandim
Tar li destan bi nermî e'dihejandim
Li pişta xwe li nava gundî gerandim
Digote ez bi qurban û bi gorî

Devê wê l'ser dêmên min her dimînin
Ji keyfa her rondik ji çav dirêtin
Heger çendî li ber çavan kirêt bim
Li ber çavên wê dimam gula corî

Nikarim ez tu car mafê te bidim
Dibêjin bihuşt di bin piyê dayîkan e
Ger min karîba jiyê te nû bikim
Hin jiyê min ji bo te ba ez gorî

(Emerê Lalê 'Rêncber')

WATEYA PEYVAN

Dilalijîne: Çilekiyên zarokan pêk tîne.

Dihejîne: Dilivîne.

Dimijîne: Dide mêtin.

Dilore: Gotinên xemgîn distrê.

Dinivand: Dibe sedem ku kesek bikeve xewê.

Tar: Amûreke mûzîkê ya kevn e.

Dêm: Rûyê mirov (çav, dev, poz…)

Dirêtin: Dirijandin

Kirêt: Ne xweşik, ne bedew

Jiyê te: Jiyana te, temenê te

EM HELBESTVANÊ XWE NAS BIKIN

Emerê Lalê: Navê wî yê resen, Emer kurê Hesen kurê Isma'îl e. Bi Emerê Lalê hatiye naskirin, ji ber ku di biçûkatiya xwe de bavê wî jiyana xwe ji dest daye.

Emerê Lalê, di sala 1935'an de li gundê Qesir Dela yê ku dikeve rojhilatê Cizîra Botanê ji dayîk bûye. Piştî şoreşa Şêx Seîdê Pîran, malbata wî neçar dibe ku derbasî rojavayê Kurdistanê bibe û li gundê Eyndîwerê bi cih dibe. Di 6.11.2011'an de jiyana xwe ji dest dide.

Berhemên wî:

Sê dîwanên wî hatine çapkirin.

1- Xem û Sawêr
2- Çar Çira

3- Tewafa Yarê

Helbesteke wî heye, bi awayê malikan hûnandî ye. Ev helbest, geryaneke li Kurdistanê ye, tê de havîngeh, xweşiyên Kurdistanê û hemû tiştan diyar dike. Ev helbest, li Başûrê Kurdistanê hatiye çapkirin.

PIRS

1- Li gorî helbestvan, di malika yekem de dayîk ji bo zaroka xwe çi dike?
2- Dayîk çawa zaroka xwe dibîne, tevî ku ew zarok kirêt be?
3- Helbestvan, dixwaze çi pêşkêşî dayîka xwe bike?
4- Bi çend hevokan, hestên xwe yên der barê dayîka xwe de vebêje.

RÊZIMAN

Daçek:

Ev peyv, bi serê xwe tu wateyê nadin, lê hevokan ji aliyê wateyê ve sergihayî dikin. Ne ji ber ku xwediyê wateyekê ne, lê ji ber ku xwediyê peywirekê ne, weke peyv tên pejirandin.

Daçek, li gorî peyvsaziya xwe; dibin du cure:

1- Daçekên xwerû(bingehîn): Hin daçek, ji hêmanekê pêk tên: **(li, bi, di, ji).**
Hin jî, ji du hêmanan pêk tên; ji pêşdaçek û paşdaçekan; **(bi…re, bi…de, bi…ve, di…de, di…re, ji…re, ji…ve)** Ev her du hêman, bêjeyê digirin nava xwe, rewş û cihê navdêrê diyar dikin.

Mînak: Min **bi** keviran xaniyek çêkir.
Ew **bi** bavê xwe **re** çû gund.

Hogir **ji** gund derket.

Tu **ji** nişka **ve** winda bûyî.

Ew **di** zinêr werbû.

Ez **di** balafirê **de** gêj bûm.

Ez **li** bajêr dijîm.

2- **Daçekên hevedudanî:** Ev cure daçek, bi piranî ji daçekekê û bêjeyeke ku cih û aliyekî nîşan didin, pêk tê.
Her daçeka xwerû, komek daçekên hevedudanî çêdike.

bi: (bi pêş ve, bi jor de...) **li:**(li paş, li ser, li nav…)

di: (di bin re, di ber de… **ji:** (ji dûr ve, ji pêş ve...)

RASTNIVÎS

Destûrên Nivîsînê

Dema ku daçeka neyîniyê "**ne**" tê pêşiya lêkeran; pê ve tê zeliqandin, lê dema ku li pêşiya navdêr, hevalnav û cînavkan tê; ji wan cuda tê nivîsandin.

Mînak:
Ez **neçûm** pêşengehê, ji ber ku karê min pir bû. (lêker)
Ne şagirt, **ne jî mamoste**, mamika min nizanîbûn. (navdêr)
Nîhad, şagirtekî **ne jîr e**, lê jêhatî ye. (hevalnav)
Ne ez im ew kesê ku xiniziyê bike. (cînavk)

Hêmadanîn

Kevanek ( ):

- Agahiyên ku cihgirtina wan di nava hevokê de ji sedî sed ne pêwîst be, di nava kevanekê de tên danîn. Bi derxistina van agahiyan, tiştek ji hevokê kêm nabe.

Mînak: Meha Cotanê (meha çarem a salê), meha biharê ye.

- Carinan hemwateyên peyvan, di nava kevanekê de tên danîn.

Mînak: Em her roj, wisa (welê) bi dilekî geş diçin zanîngehê.

HÎNDARÎ

1- Çar hevokan li ser daçekên xwerû (**bi**, **di**, **ji**, **li**), saz bike ku bê paşdaçek bin.
2- Ji her daçeka xwerû, du daçekên hevedudanî peyda bike û li ser her yekê ji wan, hevokekê saz bike.
3- Valahiyên di benda li jêr de bi van daçekan dagire. (**li ber**, **di**..**de**, **bi**, **di**…**re**, **ji**)

   - Rojekê, roviyek …. kurkê Mele Silêman … … kuna xwe rûniştiye. Dem zivistan e, dunya sar e, xwe … nava kurk … germ kiriye û şêrek …. wê sermayê … … ber rovî … derbas dibe.

PENDÊN PÊŞIYAN

1- Ta tu dojehê nebînî, bihûşt bi te xweş nabe.
2- Azadî, xweştir e ji her tiştî.
3- Heta mirov xwe nas dike, temenê xwe xilas dike.
4- Karê demekê, çêtir e ji axaftina salekê.

HÎNDARÎ

A- Ji vebijêrkên li jêr a rast hilbijêre.

1- Afirandin, tê wateya;
a- darizandin **b-** çêkirin **c-** fêrkirin **d-** amadekirin

2- Ji hevokên li jêr, di kîjanê de cînavka şanîdanê heye? Binê wê cînavkê, xêz bike.
a- Tu kes nikare ji rastiyê bireve.
b- Em her roj li nûçeyan guhdar dikin.
c- Vê, berxwedaneke bêhempa kir.
d- Çi kar hat kirin?

3- Navên pirtûk, rojname, kovar û nivîskaran, ji bo balkişandinê, dibe ku bên nivîsandin, di nava;
a- dunikê **b-** yeknikê **c-** kevanekê **d-** kevaneka çarçik

4- Ji hevokên li jêr, di kîjanê de lêkera bidaçek heye? Binê lêkerê, xêz bike.
a- Me pirtûka xwe bi dawî kir.
b- Ez li zanîngehê kar dikim.
c- Hevalê min Tewfîq ji helbestan hez dike.
d- Rodî, li dawiya refê rûdine.

5- Ji hevokên li jêr, di kîjanê de gihanek heye? Binê gihanekê, xêz bike.
a- Husên karê xwe zû qedand.
b- Meryem her êvar diçe gulîstanê.
c- Tu di derbarê vê mijarê de çi dihizirî?
d- Dayîka min, ji ber ku karê wê hebû, nehat.

6- Daçek, li gorî peyvsaziya xwe; dibin:
a- du cure **b-** sê cure **c-** çar cure **d-** pênc cure

7- Ji hevokên li jêr, di kîjanê de daçeka hevedudanî heye? Binê wê daçekê, xêz bike.
a- Semîr li kêleka min rûnişt.

b- Ez û Hogir bi balafirê çûn Şamê.

c- Kesê li welatê xwe xwedî dernekeve, ew bêrûmet e.

d- Dema tu hatî, min tu ji dûr ve dîtî.

B- Peyvên li jêr ên hemwate, bigihîne hev:

Awaz	Êş, azar
Jar	Ne xweşik, ne bedew
Kewar	Kesê/a ku tiştan dikire û difiroşe
Kirêt	Şêwe û dengê muzîkê
Jiyê te	Selemêş
Bazirgan	Temenê te

C- Vebijêrkên li jêr, ên rast; bi tîpa (R) û yên şaş jî; bi tîpa (Ş) hêma bike û yên şaş sererast bike.

a) Navên biyanî yên ku tîpên latînî bi kar tînin, dê bi awayê ku tên bilêvkirin, bên nivîsandin. ( )

b) “**kî**” pirsa peyvên xwerû dike û “kê” pirsa peyvên tewandî dike. ( )

c) Cînavka pirsiyariyê “**çend**” pirsa tiştan dike. ( )

d) Dema ku mirov neçar bimîne, hevoka di nava dunikê de dîsa bixe nava dunikê, wê demê yeknik tê bikaranîn. ( )

e) Cînavkên kesandinê, bi dawiya lêkeran ve dizeliqin, lê ji navdêr, hevalnav û cînavkan cuda tên nivîsandin. ( )

f) Dema ku tîpa dawî ya peyva beriya cînavka kesandinê dengdar be, ev cînavk (**im**, **î**, **e**, **in**) tên bikaranîn. ( )

g) Lêkerên bidaçek, dema ku weke lêker werin bikaranîn, hêmanên wê ji hev cuda tên nivîsandin. ( )

h) Di kurtenivîsa peyvan de pêveka tewangê bi riya bêhnokê tê veqetandin. ( )

i) Her peyv, di hevalkarên hevedudanî de bi tena serê xwe tê nivîsandin. ( )

j) Dema ku di bêjeyekê de dengek ketibe, yan jî bi taybetî hatibe xistin, li şûna wî dengî dabir tê bikaranîn. ( )

BEŞA 3

WANEYÊN BEŞA SÊYEM

1- Hezkirina Pirtûkan

2- Bîst û Yekê Adarê (Helbest)

3- Mih, Şêr û Gur

4- Aşût

5- Bihar (Helbest)

WANE 1

HEZKIRINA PIRTÛKAN

Di zarokatiya min de şahiya min a herî şêrîn, qulibandina pelên pirtûkên biwêne bû. Her rûpela biwêne ya pirtûkê, bi hûrbînî ez bi xwe ve dihiştim. Ez dikarim bêjim, dema ku min li wêneyan dinêrî, xweza dihat bîra min. Li gorî min, bi wêne jî be, dîtina daran pir watedar e.

Dema ku pirtûkek li pêşiya min vekirî bûya, min ê xwe ji tevahiya şehzadeyên çîrokan bextewartir bidîta. Reng, sih û xêzikên li hemberî min, pir bandor li min dikirin.

Piştî min dest bi xwendinê kir, girêdana min a bi pirtûkan ve zêdetir bû. Niha, ji bo ku ez li ser rûpelekê heya êvarê dihatim çemandin, pêwîstî bi wêneyekê tune ye. Eger di pirtûkê de çend rêzên ku mirov bixwîne hebin, ez dikarim wê pirtûkê zû bixwînim û derbas bibim. Hêj ez nebûbûm deh salî, min gelek pirtûk xwendin û kom kirin. Weke xwendina pirtûkan, dîtina wan jî pir kêfa min tîne.

Dema ku min serê xwe ji ser pirtûkê radikir, di serê min de pir xeyal derbas dibûn. Pirtûkên ku min xwendine, di serê min de zindî dibûn.

Carinan peyvekê ez dihizirandim. Carinan min hevokeke pir xweş didît û ji ber dikir. A herî zêde peyvên min nedizanîn, ji min re girîngtir dihatin. Ez dihizirîm ku ji bo hînî wateya wan peyvan bibim, pêwîstiya min bi pirtûkxaneyeke dewlemend hebû. Eger ez nebim xwediyê pirtûkxaneyeke dewlemend, ditirsiyam ku ez hînî wateyên wan peyvan nebim.

WATEYA PEYVAN

Şahî: aheng, xweşî, cejn

Rûpel: Aliyekî pelê.

Watedar: Xwedî wate.

Şahzade: Zarokên şah, an jî paşeyan.

Bextewar: Kesê/a ku bextê wî/ê xweş û ji rewşa xwe razî ye.

Çemandin: Tewandin.

Xeyal: Di mejiyê xwe de çêkirina tiştekî.

Zindî: giyandar, candar

Pirtûkxane: Cihê pirtûk lê tên komkirin û belavkirin.

PIRS

1- Çima nivîskar dema ku zarok bû, bêhtir ji pirtûkên biwêne hez dikir?

2 - Kengî nivîskar xwe ji şahzadeyên çîrokan, bextewartir didît?

3 - Piştî nivîskar dest bi xwendinê kir, têkiliya wî ya bi pirtûkan re çawa pêş ket?

4 - Nivîskar, çima dixwest bibe xwediyê pirtûkxaneyeke dewlemend?

5 - Di benda destpêkê ya nivîsa we xwendî de çend hevok hene, her hevok çi dide têgihandin?

RÊZIMAN

Jimar û hemû taybetmendiyên wan diyar dikin, ji wan re **hevalnav(rengdêr)** tê gotin.

Hevalnav, di nava xwe de dibin pênc beş:

1. Hevalnavên çawaniyê(wesfî).
2. Hevalnavên şanîdanê
3. Hevalnavên pirsiyariyê
4. Hevalnavên jimarîn
5. Hevalnavên nebinavkirî(nediyar).

1- Hevalnavên çawaniyê (wesfî): Ev cure hevalnav, çawaniya navdêran nîşan didin. Ev hevalnav, bi du awayan bi navdêrê re têkildar dibin:

a- Bi alîkariya veqetandekê:
Mînak: "mirov**ê** baş" "keçik**a** bedew" "xort**ê** jêhatî" "dar**a** hişk"

b- Bi alîkariya lêkera "bûn" ê:
Mînak: "Ev dar hişk e." "Xaniyê me fireh e." "Çiya bilind e."

Mînak li ser hevalnavên çawaniyê:

- Hevala min a **çeleng** baş dixebite.
- Karika **biçûk** winda bûye.
- Hespê min **beza** ye.

Neyîniya hevalnavên çawaniyê: Ev cure hevalnav, bi alîkariya daçeka "**ne**" dikeve rewşa neyîniyê. Ev daçek, dikeve pêşiya hevalnavê û jê cuda tê nivîsîn.

Mînak:

- Ev wenê **ne bedew** e.
- Ev xwarin **ne xweş** e.

Têbînî: Ev cure hevalnav, tu pêvekan nagire; ji bilî pêvekên payeya hevalnavan (**tir**, **tirîn**).

Mînak:

- Amed, ji Qamişlo mezintir e.
- Dirêjtirîn çemê cîhanê, Çemê Nîl e.

RASTNIVÎS

Destûrên Nivîsê

Di payeya hevalnavan de dema ku du tîpên wekhev, an jî nêzî hev di bilêvkirinê de tên gel hev, yek ji wan dikeve.

Mînak:

- Xurt+ tir = xurtir
- Bilind + tir = bilintir
- Kurt + tirîn = kurtirîn

Hêmadanîn

Kevanek ( ):

- Nivîsandina orîjînal a peyvên biyanî, di nava kevanekê de tê danîn.

Mînak: Albert Einstein, zanyarekî navdar e.

- Dîrokên destpêkirin û bidawîbûnê, di nava kevanekê de tên danîn.

Mînak: Şerê yekem ê cîhanê (1914-1918) pir dijwar bû.

HÎNDARÎ

1- Du hevokan saz bike ku tê de hevalnavên çawaniyê bi alîkariya veqetandek û lêkera “**bûn**”ê bin.

2- Sê hevokan saz bike ku tê de hevalnavên çawaniyê di rewşa neyîniyê de bin.

3- Du hevokan saz bike ku tê de hevalnavên çawaniyê pêvekên (**tir**, **tirîn**) girtibin.

4- Valahiyên li jêr, bi payeya hevalnavan dagire.

- Fîl, ji mişkê …………….. e.
- Şam şekir e, lê welat ………….. e.
- Çiyayê Hîmalaya, …………….. çiyayê cîhanê ye.

WANE 2

BÎST Û YEKÊ ADARÊ

Bîst û yekê Adarê, hezar carî bi xêr hat
Di dewrana biharê, Newroz û cejna welat

Agir li deşt û çiyan, pêtî jê diçne banî
Li çar goşê Kurdistan, dikî şewq û xuyanî

Ew agirê dilê me, pêtî jê diçne ezman
Perava xwe da welat, deşt û çiya û zozan

Keç û xortên di kurdan, li her war û der û cî
Bi ser bejna xwe berdan, xeml û xêza kurmancî

Keç û xort û mêr û jin, dikin pîroziya hev
Tev rûgeş in, devliken bi ax û xweziya hev

Heta ku em nebin yek, nabe tu kar û xebat
Goga xwe em nabin şeg, azad nabe ev welat

Daxwaza min ji dinyê, ji vê pê ve min navê
Tîrêj li ser we û wan, dike her dem silavê

(Seydayê Tîrêj)

WATEYA PEYVAN

Pêt: Beşa herî bilind a agir.

Goşe: qorzî, quncik

Şewq: ronahî, nûr

Rûgeş: şad, kêfxweş

Şeg: Nîşangeh, cihê ku gog armanca xwe lê pêk tîne.

EM HELBESTVANÊ XWE NAS BIKIN

Seydayê Tîrêj, di sala 1923'yan de li gundê Nicim ê girêdayî Hesekê ji dayîk bûye. Navê wî yê resen, Nayif Heso ye. Dema ku ew dibe şeş salî, bavê wî mala xwe koç dike û li gundê Sêmitik bi cih dibin. Tîrêj, li wê derê li cem mele Ibrahîmê Golî Quranê û çend pirtûkên olî dixwîne. Di sala 1937'an de hatiye Amûdê û li wê derê dest bi dibistanê kiriye. Li wir pênc salan dibistan xwendiye. Lê ji ber mercên aborî, xwendina xwe nedomandiye. Li wê derê, têkiliyên wî bi helbestvanên mezin, ên weke; Cegerxwîn, Qedrî Can, Hesen Hişyar û Nûredîn Zaza re xurt bûne. Bi bandora wan jî, evîna nivîsandina helbestê di dilê wî de şax daye. Bi wan re xebata welatparêziyê kiriye, weke gelek welatparêz û rewşenbîrên kurdan. Her wiha, S. Tîrêj di bin bandora Cegerxwîn de dimîne û di navbera salên 1948-1952'yan di nava refên aştîxwazan de kar dike. Di sala 1952'yan de ji aliyê hêzên parastinê ve tê girtin û dîwaneke ji helbestên wî yên belav nebûye, tê desteserkirin. Di sala 1973'yan de berê xwe dide Hesekê û li wir bi cih dibe. Di 23.3.2002'yan de jiyana xwe ji dest dide.

PIRS

1- Kîjan bone (helkevt) di 21'ê Adarê de heye?
2- Li gorî helbestvan, di malika çarem de keç û xortên kurdan, çawa Newrozê pêşwazî dikin?
3- Peyva agir a di hevoka "Ew agirê dilê me, pêtî jê diçne ezman" tê çi wateyê?

RÊZIMAN

1-Hevalnavên şanîdanê: Ew hevalnavên ku navan ji aliyê nîşandanê ve diyar dikin, ji wan re **hevalnavên şanîdanê** tê gotin. Ev hevalnav, bi xwe cînavkên şanîdanê ne.

Cînavkên şanîdanê yên xwerû "**ev, ew**" dema ku dikevin pêşiya navdêran, wan nîşanî mirov didin, dibin hevalnavên şanîdanê.

Dema ku em dibêjin: "**Ev çû mala xwe.**" "**Ev**" cînavka şanîdanê ye. Lê dema ku em dibêjin: "**Ev heval çû mala xwe.**" "**Ev**" dibe hevalnava şanîdanê. Her wiha, ev tişt li ser cînavkên şanîdanê yên tewandî jî pêk tê.

Mînak:

- **Ev** mal, ji mala me xweşiktir e.
- **Ew** rez ê pismamê min e.
- **Vî** lawikî têr nan nexwar.
- **Vê** rastiyê li her cihî bêje.
- **Van** karkeran pir dijwarî kişand.
- **Wî** xortê bejnbilind alîkariya min kir.
- **Wê** keça xweşik guh neda min.
- **Wan** hevalên li jor, berxwedaniyeke bêhempa kir.

RASTNIVÎS

Destûrên Nivîsê

Dengdêrên kurt ên mîna "**i**", "**u**", "**e**" yên ku tîpa "**h**"yê li ber wan heye, dema ku "**h**" ji ber wan radibe, cihê xwe ji dengdêrên dirêj ên mîna "**î**", "**û**", "**o**" û "**a**"yê re dihêlin.

Mînak:

Awayê dirêj	Awayê kurt
Cih	Cî
Mih	Mî
Rih	Rî
Sih	Sî
Duh	Do
Tirih	Tirî
Suhtin	Sotin

Hêmadanîn

Kevanek ( ):

- Di deqên (tekstên/nivîsarên) şanoyê de liv û tevgera lîstikvanan, di nava kevanekê de tê danîn.

Mînak: - Kalo (hêdîka nêzîkî fêkîfiroş bû û bi dengekî nizm) got: Ka xwarzê du kîlo sêv bide min.

- Fêkîfiroş (bi lez ji cihê xwe rabû) got: Tu bi xêr hatî xalo, tu sêvên zer dixwazî yan ên sor?

HÎNDARÎ

1- Kengî cînavkên şanîdanê, dibin hevalnavê şanîdanê? Bi du mînakan diyar bike.
2- Du hevokan ku tê de "**ev**" û "**ew**" hevalnavên şanîdanê bin, saz bike.
3- Sê hevokan, li ser "**vî, vê û wan**" ku tê de hevalnavên şanîdanê bin, saz bike.

WANE 3

MIH, ŞÊR Û GUR

Hebû tune bû, carekê ji caran êleke koçeran bar kir, mihek li şûna warê wan ma. Mihê jî rê girt, çû çû rastî mêrgekê hat; mêrgeke pir xweş bû. Mihê di mêrgê de warê xwe çêkir û za; du berxên mê anîn.

Rojekê mihê dît ku vaye şêrek bi ser de hat.

Şêr, jê re got: Tu çima li vê derê yî?

Mihê got: Bi saya serê te, ku tu mîrê daristanê yî, ez û berxikên xwe li vê derê, di vê mêrgê de diçêrin.

Şêr got: Qet tu xeman mexwe, dilaram be, ez parêzerê te me.

Şêr bi riya xwe de çû, mih û berxikên xwe man li mêrgê.

Rojekê, mihê dît ku vaye gurek hat.

Gur, jê re got: Ma tu nizanî ku ev mêrg a min e? Tu bêyî ku pirsê ji min bikî, hatiyî û tê de diçêrî.

Mihê got: Ev mêrg a şêr e.

Gur got: Na, ev mêrg a min e, heke careke din ez vegerim û te li vê derê bibînim, ez ê berxikên te bixwim. Gurî da rê û çû.

Rojekê, şêr li welatê bin destê xwe digeriya, hat li ser mêrgê jî, mih hat hal û rewşa xwe û gur jê re got.

Şêr gava bihîst, ji mihê re got: Guhê xwe bide min, ka ez ji te re çi dibêjim, ez ê xwe di pişta wî kevirî de veşêrim, gava gur hat û gote te: "Ev mêrg a min e" tu bêje: "Na, ev mêrg a şêr e".

Heke got: "Na, ev mêrg a min e." tu bêje: "Hema sê gavan ber bi wî kevirî ve bavêje û sond bixwe û bêje: "Bi vî kevirî, ev mêrg a min e." ez ê bipejirînim.

Şêr rabû û xwe li pişta kevir veşart.

Demek di ser re derbas bû, gur hat û gote mihê: Hê tu li vir î, ma min ji te re negot, ji vir here!

Mihê got: Ev mêrg a şêr e.

Gur got: Na! Ev mêrg a min e.

Mihê got: Sê gavan ber bi wî kevirî ve bavêje û pê sond bixwe,

ez ê bipejirînim.

Gur jî li tiştekî wiha digeriya, hema ber bi kevir ve çû û hejmart: Ev gavek, ev du gav û ev sê gav…

Di gava sêyem de çavên wî bi yên şêr ketin, tirsiya destê xwe avêt pêsîra xwe û got: Bavo, ez bextê xwe xera nakim, ev mêrg a şêr e.

Dema ku wiha got, şêr rabû û ber bi wî ve hat û jê re got: Belê guro, ji ber ku te ez li pişt kevir dîtim, ev bû mêrga min, lê gava ez ne li vir bûm, ev mêrg a te bû.

Şêr, hema pencek li qehfê gur da û gur di cih de kuşt û got: Bila tu bibî îbret, ji kesên ku zêdegaviyan dikin re.

WATEYA PEYVAN

Êl: hoz, eşîr, qebîle

Mîr: qral, padîşah

Çêrin: Dema ku lawir li çolê giyayan dixwin.

Dilaram: Bêtirs, bi ewlekarî

Parêzer: Kesên ku kesine din diparêzin.

Gav: Livandina lingan.

Sond: soz, qesem

Pejirandin: Qayîl bûn, razî bûn.

Pêsîr: bersing, paxil

Penc: lep, neperûşk

Qehf: Hestiyê serî.

Zêdegavî: destdirêjî, zordarî

PIRS

1- Dema ku mihê şêr dît, şêr çi jê re got û mihê çi lê vegerand?
2- Dema ku mihê gur dît, gur çi jê re got?
3- Dema ku gur sê gav avêtin û şêr dît, çi got?
4- Sojeya vê çîrokê çi ye?

Destûrên Ziman

2- Hevalnavên pirsyariyê: Ev cure hevalnav, tên ber navdêran û ji wan pirsa hevalnavan dikin, ji ber vê yekê ev nav li wan hatiye kirin. Her yek ji hevalnavên pirsiyariyê, pirsa cureyeke hevalnavan dike.

1- Çawa: Pirsa hevalnavên çawaniyê dike.
Mînak: Salih hevalekî **çawa** ye? Salih hevalekî **baş** e.
2- Kîjan: Pirsa hevalnavên şanîdanê dike.

Mînak: **Kîjan** xwendekar bi ser ket? **Ev** xwendekar bi ser ket.

3- Çend: Pirsa hevalnavên jimarîn dike.

Mînak: **Çend** zevî hatin avdan? **Çar** zevî hatin avdan.

4- Çi qas: Pirsa hevalnavên jimarîn ên ku ji aliyê mêjerê ve nayên hejmartin, dike.

Mînak: **Çi qas** xwarin ma? **Piçek** xwarin ma.

RASTNIVÎS

Destûrên Nivîsê

Nivîsîna lêkerên bidaçek:

Lêkerên bidaçek: Ev cure lêker, bi alîkariya daçekan sergihayî dibin. Weke; bikaranîn, lidarxistin, bidawîbûn…

Ev cure lêker, dema ku weke lêker were bikaranîn; hêmanên wê ji hev cuda tên nivîsîn, lê dema ku weke navdêr were bikaranîn; bi hev ve tê nivîsîn.

Mînak: Me duh şahiyek **li dar xist**. (weke lêker)
Lidarxistina şahiyê hinekî dereng bû.(weke navdêr)

Hêmadanîn

Kevanek ( ):

Dema ku mirov agahiyekê ji berhemekê veguhêze, navê nivîskarê berhemê di nava kevanekê de tê danîn.

Mînak: Mey nenoşî Şêxê Senanî xelet,
Ew neçû nêv Ermenistanê xelet
Mislê Mûsa wî tecellaya te dî
Ê tu dî kanî xeta, kanî xelet

(Melayê Cizîrî)

HÎNDARÎ

1- Hevalnavên pirsiyariyê, pênase bike û sê hevokan li ser wan saz bike.

2- Valahiyên li jêr, bi hevalnavên pirsiyariyê dagire.

- ……… zarok ji darê ket?
- ……… pirtûk vê heyvê te xwendin?
- ……… pûş te da hev?

3- Bi alîkariya hevalnavên pirsiyariyê, ji bo her hevoka li jêr pirsekê saz bike.

- Min gelek lawir xwedî kirin. …………………………..?
- Hevalê min pênûseke sor da min. ………………………?
- Xwişka min pênc darên gulan çandin. …………………?
- Ev mamoste, jêhatî ye. …………………?

WANE 4

AŞÛT

Weke hemû demsalan, gelek taybetî û bedewiyên girêdayî demsala zivistanê jî hene. Jixwe, ew berfa ku dibare, zarok di nav de bi gulatan dilîzin. Ev jî, aliyekî xweş ê zivistanê ye. Bi taybetî, xiroşa xişikandina li ser berfê, tiştekî pir cuda ye.

Çêkirina bûka berfê û piştre xweragirtina li ber gulatên berfê, di hewaya sar de lîstin çi qas xweş e!

Di zivistanê de gelek aliyên berfê yên nebaş jî hene. Aşût, dibe sedema karesatên mezin, jê re **dojeha spî** tê gotin.

Barîna berfa zêde ya li herêmên çiyayî û cihên bilind, qateke berfa stûr çêdike. Aşût, bi lerizîna her cihekî berfê ve çêdibin. Qata berfê, di encama şikestinê de ji jor ber bi jêr ve her ku gêr dibe, koma berfê mezintir dibe. Dema ku ev koma berfê, rastî cihên avahî tên, malan bi tevahî wêran dikin. Malên ku di bin berfê de dimînin, hildiweşin.

Aşût, ne tenê ji berfa zêde ya li ser hev kom dibe, carinan ji ber

sedema barîna berfa zêde çêdibe. Carinan jî, ji ber germbûna xakê, aşût çêdibin. Valahiya di van tebeqeyan de dibe sedem ku berf bi hêsanî bilive û bişemite. Gurîna asîman, dengên mirov, an jî dengê top û tifingan dibe sedema livîna berfê.

Li navendên xişikandinên berfê, bi taybetî cihên ku aşût lê çêdibin, pêwîst e her gav daxuyaniyên şiyarkirina gel bên dayîn. Ewlekariya herî girîng a li hemberî aşûtê, cihên ku berf lê heye, carinan mirov bixwe lerizandinan pêk bîne û berfa aşûtan kêm bike.

Her wiha, pêdivî bi çandina daran û parastina daristanan heye. Ji ber ku astengiya herî bingehîn a li pêşiya aşût û heziyana xakê, dar û daristan in.

WATEYA PEYVAN

Aşût: Şape, şemitîna berfa kom a ji jor ber bi jêr ve.

Gulat: girêk, şaltî

Xişikandin: xirikandin, xirxirandin

Bûka berfê: Awayê mirov ku ji berfê tê çêkirin.

Xweragirtin: Xweparastina di rewşên teng de

Dojeh: Cehneme, cihê sezakirina mirovên gunehkar.

Qat: Tebeqe, tiştên ji heman cureyê yên li ser hev.

Gêr dibe: Digindire.

Karesat: felaket, bobelat

Ewlekarî: Xweparastina li hemberî metirsiyan.

Hezandin: zelandin, tehisandin, şemitandin.

Heziyan: Veguhezîna xakê, yan jî berfê ji cihekî ta cihekî din.

PIRS

1- Di nivîsê de kîjan taybetmendiyên demsala zivistanê hene?
2- Çima ji aşûtê re dibêjin; "dojeha spî"
3- Aşût, çawa çêdibe?
4- Ji bo ku em ji aşûtê xwe biparêzin, divê em çi bikin?
5- Di mijarê de parastina li hemberî aşûtê di kîjan bendê de tê vegotin?

RÊZIMAN

3- Hevalnavên jimarîn:

Dema ku jimarnav tên ber navdêran, dibin hevalnavên jimarîn.

Ji ber ku navdêran, ji aliyê hejmarê ve bi me didin nasîn. Mînak; dema ku em dibêjin "Çar gundiyan nan xwar." hejmara "**çar**" taybetmendiyeke gundiyan, ango hejmara wan bi me dide nasîn, ji ber vê yekê jî dibe hevalnav.

Mînak:
- Sê xwişkên wî hene.
- Pênc hevalên min bi min re hatin.
- Du mihan bikire û sê gîskan bifiroşe.
- Çaryek nanî bixwe û nîvî bide min.

Hevalnavên jimarîn, li gorî taybetmendiyên jimarnavan, bi vî awayî ji hev cuda dibin:

1- **Bi jimarnavên bingehîn re:**
Mînak: Du bûkên mala apê min hene.
2- **Bi jimarnavên rêzîn re:** Berovajî jimarnavên bingehîn, piştî navdêran tên û bi veqetandekan rêza navdêran nîşan didin.
Mînak: Di waneya çarem de mamoste nexweş ket.
3- **Bi hejmarên şikestî (dabeşkirî) re:**
Mînak: - Ji sedî çil karê min qediya.
- Min du kîlo û nîv sêv kirîn.

RASTNIVÎS

Destûrên Nivîsê

Nivîsîna daçekan

- Daçek, erkên cuda li peyvê bar dikin û bi piranî ji peyvan cuda tên nivîsîn.

Mînak: - Ew, ji dibistanê zû derket.

- Birayê min, bi balafirê çû Şamê.

- Daçekên “**bi**, **bê**” dema ku rista pêşgiran bi cih tînin û ji navdêran hevalnavan çêdikin; bi bêjeyê ve tên nivîsandin, lê dema ku hevalkaran çêdikin; cuda tên nivîsandin.

Mînak: - Kesê **birûmet** stûxwariyê napejirîne.

- Min mêvanê xwe **bi rûkenî** pêşwazî kir.
- Jiyana **bêrûmet**, ne tu jiyan e.
- Welat **bê ked û xebat** pêş nakeve.

Hêmadanîn

Kevanek ( ):

Di veguhastinan de cihê ku nehatiye wergirtin, di nava kevanekê de bi sê xalan tê nîşandan.

Mînak: Ehmedê Xanî, di berhema xwe ya navdar “Mem û Zîn” de bi van gotinan qala Elî Herîrî, Melayê Cizîrî û Feqiyê Teyran dike:

(...)

Bînave riha Melayê Cizîrî

Pê hey bikira Elî Herîrî

Keyfek wê bida Feqiyê Teyran

Heta bi ebed bimayî heyran

(...)

HÎNDARÎ

1- Kengî jimarnav, dibin hevalnavên jimarîn? Bi du mînakan diyar bike.
2- Du hevokan li ser hevalnavên jimarîn ên rêzîn, saz bike.
3- Du hevokan li ser hevalnavên jimarîn ên şikestî, saz bike.
4- Sê hevokan li ser hevalnavên jimarîn ên bingehîn, saz bike.

PENDÊN PÊŞIYAN

1- Av, her tiştî dişo; lê şermê naşo.
2- Zimanê xweş, mar ji kunê dertîne.
3- Xwehr rûne, rast biaxive.

WANE 5

BIHAR

Gava dinê dibe bihar
Dibişkivin devî û dar.

Zozan têne guhartin zû
Mîna cilên bûkên ji nû.

Nêrgiz, sosin, kulîlk û gul
Direvînin xeman ji dil.

Dinya dibe wek gola şîn
Çîçek didin, sed rengî bîn.

Xesma siban berbangê zû
Tev radibin, ew teyr û tû.

Vêk re dikin şahî û saz
Hişyar dibin hulik û baz.

Bilbil dibe dengbêjê wan
Dike qîrîn ji dil û can.

Pîroz dikin rojên ji hev
Hîn xweştir e bihara şev.

(Osman Sebrî)

WATEYA PEYVAN

Dibişkivin: Vedibin.

Devî: Dehl, darên biçûk.

Çîçek: Kulîlk û gul.

Xesma: bi taybetî, nemaze

Hulik : golik

Baz: Balindeyeke dirinde ye.

Vêk re: Bi hev re.

PIRS

1- Dema ku dunya dibe bihar, çi li dar û zozanan tê?
2- Li gorî helbestvan, nêrgiz, sosin û kulîlk çi bandorê li ser hestê mirovan dikin?
3- Dema ku bihar tê, çi bandor li ser teyr û bazan dibe?
4- Bi çend hevokan, nêrînên xwe yên li ser helbesta "Bihar"ê diyar bike.

RÊZIMAN

4- Hevalnavên nebinavkirî:

Dema ku cînavkên nebinavkirî tên ber navdêran, dibin **hevalnavên nebinavkirî**.

Mînak; dema ku em dibêjin, "**Hinek** mirov hatin vir." Tê zanîn ku mirovin hatine, lê hejmara wan ne diyar e, ango nebinavkirî ye.

Her wiha, dema ku em dibêjin, "Min **piçek** xwarin xwar." Qasiya xwarinê ne diyar e. Ji hevalnavên wiha re **nebinavkirî** tê gotin.

Mînak:

- **Hin** berx li mêrgê diçêrin.
- **Gelek** kar hatin kirin.
- **Tu** mirov bêyî welat nikare bijî.

- **Çend** heval hatin mala me.

RASTNIVÎS

Destûrên Nivîsê

Nivîsîna daçekan

- Hin hevalnav hene ku ravebera wan ketiye û weke navdêr tên bikaranîn, di wan hevalnavan de jî daçek bi peyvê ve tên nivîsîn.

Mînak: Li <u>bêkesan</u> xwedî derneketin.

<u>Bêwijdan</u> li mala xwe rûdinin.

- Daçekên hevedudanî ji hev cuda tên nivîsandin.

Mînak: Di ser de, bi şûn de, bi jor ve...

Hêmadanîn

Kevaneka çarçik [ ]

1- Dema ku di nava kevanekê de pêwîstî bi kevanekeke din hebe, kevaneka çarçik tê bikaranîn.

Mînak: Helbestvanê navdar ê kurd Cegerxwîn [ê ji Hesarê (gundekî Kercewsê ye)] di Kovara Hawarê de gelek berhemên xwe weşandine.

2- Ji bo hin hûrgiliyên nasnavan, tê bikaranîn.

Mînak: Feqiyê Teyran [Mihemed kurê Mîr Ebdal] destana Zembîlfiroş nivîsandiye.

3- Di wergirtinan de ji bo ravekirinê, kevaneka çarçik tê bikaranîn.

Mînak: Pêvajo [pêvajoya şoreşê] dê bi dawî bibe.

HÎNDARÎ

1- Çi cudahî di navbera cînavkên nebinavkirî û hevalnavên nebinavkirî de heye?
2- Du hevokan li ser cînavkên nebinavkirî, saz bike.
3- Sê hevokan li ser hevalnavên nebinavkirî, saz bike.
4- Peyva "**çend**" di du hevokan de bi kar bîne, carekê weke hevalnava pirsiyariyê û careke jî weke hevalnava nebinavkirî.

PENDÊN PÊŞIYAN

1- Erd birinc be, av rûn be, ku xwedî tune be, xelas dibe.
2- Pirsker be, da tu zana bî.

HÎNDARÎ

A- Ji bo pirsên li jêr, vebijêrka rast nîşan bike.

1- Hevalnav, di nava xwe de dibin;
a- du beş **b-** sê beş **c-** çar beş **d-** pênc beş

2- Ji hevokên li jêr, di kîjanê de hevalnava çawaniyê heye? Binê wê xêz bike.
a- Ez bilez ji mal derketim.
b- Ev heval çû mala xwe.
c- Keçika bedew bala min kişand.
d- Hin xwarin ji ber me ma.

3- Ji hevokên li jêr, di kîjanê de hevalnava şanîdanê heye? Binê wê xêz bike.
a- Çend heval bi min re hatin malê.
b- Vî xortê bejnbilind alîkariya min kir.
c- Sê xwişkên wî dixwînin.
d- Kesê birûmet ji welatê xwe hez dike.

4- Peyva "**penc**" tê wateya;
a- dest **b-** ling **c-** lep **d-** rû

5- Di hevoka li jêr de kîjan peyv hevalnava jimarîn e?
"Çaryek nanî bixwe û hinekî bide min."

a- nanî **b-** çaryek **c-** bixwe **d-** hinekî

6- Peyva "**bêrûmet**" a di hevoka li jêr de çi cureya peyvê ye?
"Jiyana **bêrûmet**, ne tu jiyan e."

a- navdêr **b-** lêker **c-** hevalkar **d-** hevalnav

7- Ji hevokên li jêr, di kîjanê de hevalnava nebinavkirî heye? Binê wê xêz bike.
a- Gelek xwendekar di ezmûnê de bi ser ketin.
b- Pênc karker ji kar hatin dûrxistin.
c- Xalid sê kîlo tirî kirîn.
d- Ev xwendekar gelekî jîr e.

8- Ji bo hin hûrgiliyên nasnavan, kîjan hêma tê bikaranîn?
a- dunik **b-** kevanek **c-** kevaneka çarçik **d-** dabir

B- Peyvên li jêr ên hemwate, bigihîne hev:

Goşe	Qral, padîşah
Gêr dibe	Awayê mirov ku ji berfê tê çêkirin.
Mîr	Bi taybetî
Çemandî	Qorzî, quncik
Bûka berfê	Digindire
Xesma	Tewandî

C- Vebijêrkên li jêr, ên rast; bi tîpa (R) û yên şaş jî; bi tîpa (Ş) hêma bike û yên şaş sererast bike.

a) Ji peyvên ku bi piranî piştî navan tên û reng, awa û hemû taybetmendiyên wan diyar dikin re “**hevalkar**” tê gotin. ( )

b) Hevalnavên çawaniyê, çawaniya lêkeran nîşan didin. ( )

c) Hevalnavên çawaniyê bi du awayan bi navdêran re têkildar dibin; bi alîkariya veqetandek û lêkera “**bûn**”ê. ( )

d) Di payeya hevalnavan de dema ku du tîpên wekhev, an jî nêzî hev, tên gel hev, yek ji wan dikeve. ( )

e) Nivîsandina orîjînal a peyvên biyanî di nava dunikê de tê danîn. ( )

f) Hevalnavên şanîdanê, bi xwe cînavkên nebinavkirî ne. ( )

g) Cînavkên şanîdanê yên xwerû (**ev**, **ew**) dema ku dikevin pêşiya navdêran, wan nîşanî mirov didin û dibin hevalnavên şanîdanê. ( )

h) Di deqên (nivîsarên) şanoyê de liv û tevgera lîstikvanan, di nava kevanekê de tê danîn. ( )

i) Hevalnavên pirsiyariyê tên ber navdêran û ji wan pirsa hevalnavan dikin, ji ber vê yekê ev nav li wan hatiye kirin ( )

j) Lêkerên bidaçek, dema ku weke lêker bên bikaranîn, hêmanên wê ji hev cuda tên nivîsîn. ( )

k) Dema ku mirov agahiyekê ji berhemekê veguhêze; navê nivîskar, di nava dunikê de tê danîn. ( )

l) Dema ku jimarnav tên ber navdêran, dibin hevalnavên jimarîn. ( )

BEŞA 4

WANEYÊN BEŞÊ

1- Lehengê sêdarê

2- Diyariya yarê (Helbest)

3- Qero (Çîrok)

4- Ferhat û Şêrîn

5- Sebra û Şatîla (Helbest)

WANE 1

LEHENGÊ SÊDARÊ

Seyid Riza, li ber dara sêdarê rawestiya. Destên wî vekirî ne û li her kêleka wî, du leşker hene. Reşik Huseyn û yên din di rêza darvekirinê de bûn. Fermandarê tirk Evdila Alpdoxan, dozger, bijîşk, mela û çend berpirsiyarên din ên dewletê li wan temaşe dikirin. Kurê Seyid Riza, Reşik Huseyn tevî ku birîndar bû jî, tê bidarvekirin.

DOZGER – (Diqîre):

“Seyid Riza, kurê wî Reşik Hûseyn û hevalên wan ji ber ku li hemberî dewletê serî hildane, raperîn û pêşengiya serhildanê kirine û xwestine beşek ji xaka Komara Tirkiyê veqetînin û Kurdistaneke serbixwe ava bikin, gunehbarê bidarvekirinê hatine dîtin. Niha jî bidarvekirina wan, dê pêk bê. Ez li gorî toreya zagonan, mafê gotina wan a dawî didim û ji wan dipirsim: Gotina te ya dawî çi ye?”

SEYID RIZA - (Bi dengekî bilind û bêminet):

“Li tu deverên cîhanê talankar û zordarên hene, ta dawî desthilatdar namînin. Sazûmaniyên xwînmijiyê bi zordestî û derewan, li ser piyan namînin û temenê wan kin e. (Bi dengekî bilind) Hûn zarokên romiyên bêbext in…Hûn heya qirikê di nava rezîlî û bêşerefiyê de ne….Gelê kurd bi qirkirinê, bi darê zorê, bi bêbextî, bi çewisandinê û bi derewan ji holê ranabe!

Ên ku dibêjin: “Em ê navê kurd û Kurdistanê ji holê

rakin" tu carî ew bi ser nakevin û wê bi ser nekevin.

Ez bi fen û fûtên we xapiyam, ev ji bo min bû derd. Ez jî serê xwe ji we re natewînim, bila ev jî ji we re bibe derd.

Rûreşino! Hûn şerm nakin, lê dîrok şahidê bêbextiya we ye. (Bi dest nîşan dide): Ev çiyayên Kurdistanê, wê rojekê rabin ser piyan.

- Ez 75 salî me. Va ez jî dibim şehîd, tevlî şehîdên Kurdistanê dibim. Serhildan têk diçe, lê kurd û Kurdistan dijîn û dê xortên kurdan tola me bistînin...

Bimirin talankar, mêrkuj û zordar!."

Reşik Huseyn:

"Bavo! Bila gelê kurd sax be! Bijî Kurdistan!"

(Seyid Riza, celadê rûreş dehf da û bi destê xwe xilboq xist stûyê xwe, lingê xwe li kursî da û tevlî nemiran bû.)

WATEYA PEYVAN

Fermandar: komutan, amir

Dozger: Kesê ji dadgehê ku dixwaze kesekî seza bike.

Raperîn: Serhildan, derketina li dijî tiştekî.

Pêşengî: serokatî, serkêşî

Komar: Dewleta ku serokê wê bi hilbijartinan, an ji aliyê parlemanê ve tê hilbijartin.

Serbixwe: Welatê ku ne di bin desthilatdariya dewlet, an jî hêzên derve de ye.

Gunehbar: Sûcdar, tawanbar, kesê ku guneh kiriye.

Zagon: Destûrên dewletê, yasa.

Talankar: Kesê ku tiştên kesên din bi darê zorê dibe.

Sazûman: Rêxistin, komek mirov ên ku li gorî rêziknameyekê û ji bo armancekê dixebitin.

Xwînmij: Zordar, kesê ku xwîna mirovan dimije.

Çewisandin: Stemlêkirin, zordarîlêkirin.

Fen û fût: fêlbazî, dek û dolab

Tore: kevneşopî, çand

Xilboq: Awayekî girêdana benik, ta û werîs e.

PIRS

1- Çima fermana bidarvekirina Seyid Riza dan?
2- Li gorî nivîsê, kesên li Seyid Riza temaşe dikirin, kî bûn?
3- Dozger, ji Seyid Riza çi pirsî?
4- Baweriya Seyid Riza bi kê dihat ku tola wan hildin?
5- Li ber darvekirinê, Reşik Huseyn çi got?

RÊZIMAN

Hevalkar: Ji bêjeyên ku wateya lêker, hevalnav, hevalkarên weke xwe ji aliyê dem, cih, ber, rewş, rêje û hejmarê ve sergehayî dikin re **hevalkar** tê gotin.

Ji ber ku hevalkar, bi gelemperî hevaltiya lêkerê dike jê re **hevalkar** tê gotin.

Peyvsaziya hevalkaran: Ji ber ku hevalkar, bi piranî di bingeha xwe de hevalnav û navdêr in, zêde cudahî di navbera wan, navdêr û hevalnavan de jî tune ye. Bo mînak; hevalkarên cih, bi piranî navê cihekî ne. Her wiha, hevalkarên demê jî, navê demekê ne. Li aliyekî din, hevalkarên çawaniyê jî bi piranî hevalnav in. Hevalkar, li gorî peyvsaziyê; dibin du cure:

1- **Hevalkarên xwerû:** zû, hêdî, duh, niha, pêr, paş, pêş, vir, wir, hîn, par, pir …
2- **Hevalkarên nexwerû:** îro, îşev, nîvro, bi şev, bi roj, betir pêr, şeva din, roja çûyî, serêvarkî, berî nîvro…

Hevalkarên nexwerû, bi alîkariya daçek, pêşgir û paşgiran, pêk tên;

1- **Bi alîkariya daçekan:** bi şev, bi roj, ji niha ve, ji îro pê ve, mîna mirovan, fena zarokan, di ser de…
2- **Bi alîkariya:**

a- **Pêşgiran:** **î**şev, **î**ro, **î**sal…
b- **Paşgiran:** serser**kî**, pêşpê**kî**, çîti**kî**, nîvro**kî**, êvar**kî**, roj**ane**, mêr**ane**, hêdî**ka**…

RASTNIVÎS

Destûrên Nivîsê

Nivîsîna daçekan

- Di hin peyvan de daçekên hevedudanî yên ku ji pêşdaçek û paşdaçekê pêk tên, dema ku pêşdaçek bikeve, paşdaçek bi bêjeyê ve dizeliqe.

Mînak: dûre, piştre, lewre, peyre...

Ev daçek. di bingeha xwe de bi vî awayî bûn; di dû re, di pişt re, ji lew re, di pey re…

Hêmadanîn

Xêzika navber/bendik (-)

1- Peyva ku di rêzê de bi cih nabe, bi xêzika navber tê veqetandin (bendik, li dawiya rêzê tê danîn).

Mînak: Di vê mijarê de gotina xwe ya dawî got û pirsa te kir.

2- Dikeve navbera du bêjeyên ku di navbera wan de hogirî heye.

Mînak: Eger tu çûyî bajêr, ji min re du-sê lênûsan bîne.

HÎNDARÎ

1- Çima ev nav li hevalkar hatiye kirin?
2- Hevalkar, li gorî peyvsaziya xwe; dibin çend cure? Bi mînakan diyar bike.
3- Hevalkarên nexwerû, bi alîkariya çi pêk tên? Bi sê mînakan diyar bike.
4- Du hevokan li ser hevalkarên li jêr, saz bike.
bi rêk û pêk - salane

WANE 2

DIYARIYA YARÊ

Ji dostê re çi rêkim ez diyarî?

Diyara yar dixwazî min bi yarî

Dixwazim can û dil jê re bişînim

Tenê şerm e hemî derd û hejarî

Dixwazim her du çavan jê re rêkim

Bi kêr nayên ji wan her xwîn dibarî

Divêm jê re ziman û dev bişînim

Ne hêja ne şev û rojan bizarî

Nizanim ez çi hêja ye ku rêkim

Cîhan pêk ve buhayê biskê tarî

Serî neçar e min danî li ber pê

Me go şahêm tu pêlêkî b'siwarî

Tenê xanim bi nazî hate ser min

Zivistan e li min şîn kir buharî

Bi wan lêvên şêrîn go: Rabe Seyda

Tu serbest î ji min çi bikî tu karî

(Cegerxwîn)

WATEYA PEYVAN

Yar: Kesê/a ku pir jê tê hezkirin.
Hejarî: xizanî, feqîrî
Bizarî: Girîna biqêrîn.
Bisk: Zilf, beşa pirçê ya ku dikeve li ser gepê.
Nazî: xweşikî, delalî
Serbest: azad, rizgar

PIRS

1- Yara helbestvan, çi diyariyê ji wî dixwaze?
2- Çima helbestvan her du çavên xwe ji yarê re rênake?
3- Li gorî helbestvan, biskê yara wî hêjaye çi?
4- Hestên xwe yên der barê vê helbestê de vebêje.

RÊZIMAN

Cureyên hevalkaran:
Hevalkar, di nava xwe de dibin şeş beş:
1- Hevalkarên çawaniyê
2- Hevalkarên şanîdanê

3- Hevalkarên demê
4- Hevalkarên cih û ber
5- Hevalkarên çendanî û hevrûkirinê
6- Hevalkarên pirsiyariyê

1- **Hevalkarên çawaniyê:** Ev cure hevalkar, bi piranî hevalnav in, lê çawaniya lêkerê nîşan didin. Bo mînak; dema ku mirov dibêje, "hevala xweşik zû dimeşe." Li vê derê, peyva "**xweşik**" taybetmendiya hevalê bi me dide nasîn, ji ber vê yekê; hevalnav e, lê dema ku em dibêjin; "hevala me xweşik dimeşe" li vê derê "**xweşik**" çawaniya meşê bi me dide nasîn, ji ber vê yekê jî; hevalkar e.

Hin hevalkarên çawaniye: zû, dereng, hêdî, bi lez, rasterast, çarmêrkî, çîtikî, bi dizîka, bi nezanî…

Mînak:

- Hevala zozan karê xwe **bi rêk û pêk** dike.
- Ez **bi lez** ji vir dûr ketim.
- Kalemêr **hêdî** dimeşin.
- Pirsgirêkê **rasterast** şîrove bike.
- Zarok **çîtikî** li erdê ket.

RASTNIVÎS

Destûrên Nivîsê

Nivîsîna veqetandekan:

a- Veqetandekên "**-a**", "**-ê**", "**-ên**" peyvê bi ravekerê ve têkildar dikin û bi peyvê ve tên nivîsîn.

Mînak: - Sal**<u>ên</u>** xweş li pey me man.

- Kevir**<u>ê</u>** reş bînin ji me re.
- Hêviy**<u>a</u>** me hîn jî heye.

b- Di ravekên têkel (zincîrî) de veqetandek peywira cînavkê digire ser xwe û cuda tên nivîsîn. Heke peyva beriya

veqetandekê bi tîpa dengdêr biqede, tîpa kelijandinê “**y**” tê pêşiya veqetandeka serbixwe û dibe “**ya**”, “**yê**” û “**yên**”.

Mînak: - Şaredariya mezin **a** Serêkaniyê.

- Desteya Jinê **ya** Kantona Cizîrê.

Hêmadanîn

Xêzika navber/bendik (-)

3- Di kîtekirina peyvê de xêzika navber dikeve navbera kîteyan.

Mînak: Mirov dikare peyva hilweşandin wiha dahûrîne; “hil-weş-andin”, lê belê vekîtandina wê, bi awayê; “hil-we-şan-din” pêk tê.

4- Dema ku pêvek tên nîşandan, xêzika navber dikeve aliyê pêvekê ya bi peyvê ve dibe.

Mînak: Di zimanê kurdî de hin paşgir hene ku ji navdêr û hevalnavan, lêkerê çêdikin; /-**andin**/ yek ji wan e.

HÎNDARÎ

1- Çi cudahî di navbera hevalnav û hevalkaran de heye? Bi du mînakan diyar bike.
2- Hevalkarên çawaniyê, çi bi me nîşan didin? Bi mînakekê diyar bike.
3- Sê hevalkarên çawaniyê peyda bike û sê hevokan li ser wan saz bike.

PENDÊN PÊŞIYAN

1- Aqil taca zêrîn e, lê di serê her kesî de nîn e.
2- Bila pişta te li malê te be, ne berê xelkê li malê te be.

WANE 3

QERO

Zarokan, dema ku ew li baxçeyê dibistanê dîtin, tirsiyan. Bi laşê xwe yê girs, ji hemû kûçikan cudatir bû. Guhên wî, qutkirî bûn. Bi rengê xwe yê reş, dîmeneke balkêş dida.

Zarok, hêdî hêdî nêzîkî wî bûn. Ji selika xwe, hin parçeyên nan, kade û kutilk jê re avêtin. Kutilk û nanên dihatin avêtin, li hewa digirtin û dixwarin. Sarbûna di navbera kûçik û zarokan de bi vî awayî nema û tirs rabû. Di demeke kurt de di nava wan de hevaltî û dostanî çêbû. Êdî kûçik di demjimêrên destpêkê yên rojê de dihat dibistanê. Piştî zarok diçûn malên xwe, hêdî hêdî ji dibistanê diçû.

Rojekê li dibistanê agahî belav bû ku kûçikên beredayî tên komkirin û kuştin. Di destpêkê de kes nehizirî ku Qero beredayî ye. Dema ku dengê kesên kûçikan kom dikin, li derdora dibistanê belav bû, ji nû ve Qero hat bîra zarokan.

Hevalê herî nêzîkî Qero, Welat, ji Qero re got:

- Were, hin kes hene kûçikan kom dikin. Em ê te di gova vala de veşêrin.

Piştî ku zarokan, Qero kir gova vala, derî girtin. Êdî dilê hemûyan aram bû.

Vê rewşê, hinekî dom kir. Ên Qero li wê derê veşartin, her bêhnekê deriyê wî vedikirin, xwarin û vexwarina wî didanê.

Di rojeke bêdengiya ezmûnê de cardin deng hat bihîstin. Zarokan serê xwe ji ser kaxezan rakirin û li hev meyzandin. Meyzandinên wan herî zêde li ser Welat kûr bûn.

Qero di govê de bû. Ji ber ku Welat, ji beriya ezmûnê karê xwarindayîna Qero pêk anîbû. Hevalê xwe yê di refeke din de di dema ezmûnê de bi qasî hevalê wî bibihîze got: Ev gotina wî bilez “di govê de ye.” “Di govê de ye…” Belavî refê bû.

Her çi qas wiha hatibû gotin jî, zarokên ji ezmûnê derdiketin, li Qero digeriyan. Deriyê govê vekirî bû. Lê Qero tune bû.

Ji wê rojê ve û şûn de tu kesî Qero nedît. Lê kesî Qero ji bîr nekir. Man li bendê ku wê rojekê li wan vegere.

WATEYA PEYVAN

Ezmûn: taqîkirin, ceribandin, test

Kade: Nanê patîle, nanê ku pir cureyên xwarinê dikevin nav.

Gov: Axur, cihê ku lawirên kedî tê de tên xwedîkirin.

Meyzandin: temaşekirin, lênihêrtin

PIRS

1- Di serpêhatiyê de Qero kûçikekî çawa ye?
2- Zarokan, ji bo hevaltiya Qero çi kirin?
3- Zarokan, çima pêwistî bi parastina Qero dîtin?
4- Di beşa encamê ya serpêhatiyê de çi tê têgihandin?
5- Sojeya vê serpêhatiyê derxe.

RÊZIMAN

2- Hevalkarên şanîdanê:

Ev hevalkar, bi nîşandana karekî ve awayê pêkhatina wî karî vedibêje. Ev hevalkar, dibin du cure.

1- Hevalkarên şanîdanê yên ku karên nediyar û dûr, nîşan didin. Ew jî: wisa, wilo, werê…

2- Hevalkarên şanîdanê yên ku karên diyar û nêzîk, nîşan didin. Ew jî: wiha, halo, hanî…

Mînak:

- Min ji te re **wisa** negot.
- **Wiha** kir û **wiha** xwar.
- Te **werê** gotibû min.
- Te çilo got, min **wilo** jê re dubare kir.

3- Hevalkarên demê:

Ev cure hevalkar, dema kar nîşan dide. Mirov ji van hevalkaran derdixe ku ev kar kengî çêbûye. Dema ku mirov dibêje "îro ez ji gund hatim," **îro**, di vê hevokê de hevalkara demê ye. Hin hevalkarên demê, ev in: duh, îro nîvro, serê sibê, piştî nîvro, pêr, par, îsal, îşev…

Mînak:

- **Duh** hevalê min hat vir.
- **Di meha gulanê de** ez ê bêm.
- **Berêvarkî** were cem min.
- **Roja duşemê** ev bûyer qewimî.
- **Serê sibehê** diçe kar, **piştî nîvro** vedigere.
- Ew ê **îşev** werin mala me.

RASTNIVÎS

Destûrên Nivîsê

- Gihanek û hevalkarên hevedudanî, bi giştî ji hev cuda tên nivîsandin.

Mînak: her wiha, her tişt, ew qas, çi qas, her tim, tu kes, tu carî...

- Cînavkên kesandinê, bi lêkeran ve tên nivîsandin. Lê ji hevalnav, cînavk û navdêran ve cuda tên nivîsandin.

Mînak: - Ez diçi**m** pirtûkxaneyê.

- Ez baş **im**.
- Tu şagirt **î**?
- Em **in** xwediyê vê xakê.

Hêmadanîn

Xêzika axaftinê (_)

Dema ku gotûbêj di navbera çend kesan de çêdibe, heke gotina yekî/ê di nava dunikê de neyê nîşandan, wê demê xêzika axaftinê li ber gotina wî/wê tê danîn.

Mînak: Cegerxwîn, ji bavê xwe re got:

- Bavo tu yê kengî herî welêt?
  Bavê wî lê vegerand;
- Di nêzîktirîn demê de ez ê herim.

HÎNDARÎ

1- Hevalkarên şanîdanê, çend cure ne? Li ser her cureyê, du hevokan saz bike.
2- Hevalkarên demê, çi nîşan didin? Bi mînakekê diyar bike.
3- Sê hevokan li ser hevalkarên demê, saz bike.

WANE 4

FERHAT Û ŞÊRÎN

Dibêjin keçeke bedew a bi navê Şîrîn hebû. Ma kê ev keça bedew nedixwest?! Xortên çeleng, beg, kî û ne kî...

Li milê din, Ferhatê belengaz heye. Ew jî bûbû evîndarê Şêrînê. Ma dibe ku bavê keçikê wê, bide belengazekî weke Ferhat? Na, nade. Ferhat, ne evîndarekî asayî bû, evîndariya Şîrînê, wî digihîne pileya dînbûnê.

Bavê keçikê nedixwest wê bide Ferhat. Ji ber vê yekê, mercekî mezin da ber wî. Rojekê banî Ferhat dike, tîne dîwana xwe û jê re dibêje;

- Ferhat! Ez dizanim tu keça min dixwazî, ez ê bidim te, lê mercekî min heye. Ger tu vî mercî pêk bînî, tu û Şîrînê dê bigihin hev.

Ma wê Ferhat çi bêje, ji vê devnermiyê re? Bêguman, wê bipejirîne. Dengê xwe, dernaxe.

Bavê Şîrînê, mercê xwe datîne holê:

- Lawê hêja, tu dizanî ava bajarê me kêm e, ger tu vî çiyayî biqelêşî û avê ji bajêr re bînî, ez ê Şîrînê bidim te.

Ava dixwest bîne bajêr; ji bajêr pir dûr bû û di navbera avê û bajêr de çiya hebû. Dibêjin; “Tu çiya, xwe li ber zorê nagirin.” Ferhat jî bi tevahiya hêza xwe ve dest bi kar dike.

Dema ku xebata xwe ber bi dawî ve dibe, çend roj ji bo anîna avê ta Qesra Şîrînê dimînin. Evîndariya Şîrînê ya di dilê Ferhat de gurzê wî yê di dest de bi hezkirin û xebatkirina wî, zinaran difelişîne.

Lê dîsa, nahêlin her du evîndar bigihin hev. Miroveke xapînok, dixin navbera wan. Mirova xapînok diçe gel Şîrînê, her wekî cîhan bi serê wê de xerab bûye, bi rewşeke perîşan, dest bi axaftinê dike:

- Tiştên hatine serê min, nepirse keça min! Ferhat hem av neanî, hem jî xwe di zinêr de avêt û xwe kuşt.

Şîrîn, li hemberî tirseke bi vî awayî, ka dê çawa bikare li ber xwe bide?! Ev dilê nazdar, dê piştî niha çawa lê bide?! Belê jiyan li Şîrînê heram e, wê jî tenê bi giyana xwe karîbû.

Mirova xapînok jî karê xwe pêk anî, niha dora Ferhat e. Diçe gel Ferhatê xemgîn, ji qehran, mirov dikare bêje; zimanê wê hatiye girêdan. Bi awayekî nikare ji Ferhat re vebêje.

- Ferhat! Bavê Şîrînê keça xwe daye yekî din, tu hîn jî çima dixebitî?!

Çiya li ser serê Ferhat hilweşiya. Piştî vê, êdî anîna avê jî tu wateya xwe tune ye.

Dibêjin, li serê Çiyayê Ferhat sê gor hene. Dema havîn tê, li hêla tenişta wan du şitlên gulan şîn dibin. Yek ji wan kulîlka sor, yek jî spî pê ve tê, dema ku tam nêzîkî hev dibin û bigihêjin hev, striyek radibe û dikeve di navbera wan de û nahêle bigihêjin hev.

Li gorî destanê tê gotin, herikandina ava Ferhat anî li hin cihan tê dîtin û ji van cihan re jî dibêjin; “Kolanên Ferhat.”

WATEYA PEYVAN

Çeleng: zîrek, mêrxas, qehreman

Belengaz: hejar, perîşan

Evîndar: Kesê/a ji kesekî/e din pir hez dike.

Asayî: normal, ne taybet, ne seyr

Merc: şert, pêwîst

Devnerm: zarşêrîn, zarsivik

Bêguman: Tişta ku guman tê de tune ye, bêşik.

Biqelêşî: Qul bikî

Qesra Şêrîn: Bajarekî Rojhilatê Kurdistanê yê girêdayî Kirmanşahê ye

Difelişîne: Hildiweşîne, dirûxîne

Xemgîn: Kesê/a bikul û keser.

Gurz : Hesinê sergupik, amûreke şer e.

Strî: Cureyek ji şînatiyan e ku serê wan tûj û zirav e.

PIRS

1- Çima bavê Şîrînê, nedixwest wê bide Ferhat?
2- Bavê Şîrînê, çi merc danî pêşiya Ferhat?
3- Mirova xapînok, bi kîjan gotinan Şîrîn xapand?
4- Sojeya mijarê, çi ye?

RÊZIMAN

4- Hevalkarên cih û ber:

Ev cure hevalkar, cih û berê karê ku tê kirin, nîşan dide.

Bo mînak; dema ku em dibêjin: “Ez ber bi malê ve diçim.” Li vê derê, “**ber bi** … **ve**” berê kar nîşan dide û “**mal**” jî cih nîşan dide. Ji ber vê yekê, "**ber bi**… **ve**” hevalkara ber e û “**mal**” hevalkara cih e.

Mînak:
- Ez **bi wir de** çûm. - Ew **li pey hespê** dimeşiya.

5- Hevalkarên çendanî û hevrûkirinê:

Ev cure hevalkar, mêjer û radeya karê ku tê kirin, nîşan dide.

Bo mînak; di hevoka “Karmend gelekî meşiyan” de “**gelekî**” qasiya meşînê nîşan dide.

Hin hevalkarên çendaniyê, ev in: kêm, zêde, pir, hindik gelek, herî kêm, herî zêde, piçekî, qet, ta radeyekê…

Mînak:
- Ev heval **kêm** dipeyive, lê yê din **pir** dipeyive.
- **Herî zû** ew diçin zeviyan.
- **Car caran** bi min re xwarinê dixwe.
- Hûn **ji me zêdetir** kar nakin.
- Em **qet** newestiyan di karê xwe de.

RASTNIVÎS

Destûrên Nivîsê

Peyvên ku bi tîpa biçûk dest pê dikin:

a- Navê rojan, bi tîpa biçûk dest pê dikin.

Mînak: yekşem, duşem, pêncşem, în ...

b- Navê mehan, bi tîpa biçûk dest pê dikin.

Mînak: gulan, mijdar, gelawêj, cotmeh...

c- Navê ziman û zaravayan bi tîpa biçûk dest pê dikin.

Mînak: kurdî, elmanî, erebî, kurmancî, soranî, zazakî...

- **Xêzika xwehr (/)**

1- Dema ku malikên helbestê li cem hev tên nivîsîn, bi xêzika xwehr ji hev tên veqetandin.

Mînak:

Canfîdayê gel, şehîdê welat / Em dikin pîroz cejna te bişewat

2- Carinan du tiştên hemwate li cem hev tên nivîsîn, bi xêzika xwehr ji hev tên veqetandin.

Mînak: Birc/Bedenên Amedê gelekî kevnar in.

HÎNDARÎ

1- Hevalkarên cih û ber, çi nîşan didin? Bi mînakekê diyar bike.
2- Du hevokan li ser hevalkarên cih û ber, saz bike.
3- Hevalkarên çendanî û hevrûkirinê, çi bi me nîşan didin? Bi mînakekê diyar bike.
4- Du hevokan li ser hevalkarên çendaniyê, saz bike.
5- Du hevokan li ser hevalkarên hevrûkirinê, saz bike.

PENDÊN PÊŞIYAN

1- Mala bêserî, weke xaniyê bêderî.
2- Zimanê dirêj, ji xwediyê xwe re bela ye.
3- Li her gundî, malekê ava bike.

WANA 5

SEBRA Û ŞATÎLA

Şoreşgerêd Felestîn, cengawerê b'nav û deng

Mêrxasî û gernasî, karê we ye roja teng

Tang û topên sehiyonî, çavên we naşikîne

Dijmin vê qenc dizanî, roja cengê dibîne

Singê didin li ber gulan, hûn pêk ve canfîda ne

Yek leşkerê Felestîn, hemberî sedê wan e

Xwîna we û gelê kurd, hat rijandin li Hitîn

Dema cenga selîbî, heyamê Selahedîn

Kete rûpelê tarîx, şermek kirêt û giran

Roja Sebra û Şatîla, ew kuştina bêwijdan

Keç û pîr û kalemêr, ew zarokên du sê meh

Hatin kuştin wê çaxê, bê sebeb û bê guneh

Bila hûn qenc bizanin, bi kuştin û bi talan

Tu car milet namirin, der hiyam û der zeman

Silavê miletê kurd, ey şoreşa Felestîn

Li we hene bi bara, bi bawerî û yeqîn

Di gel we ne gelê kurd, hem şoreşvanên cîhan

Bijî bijî Felestîn, bijî bijî Kurdistan **(Seydayê Tîrêj)**

Têbînî: Di sala 1982'yan de artêşa Îsraîlê, êrîşî gundê Lubnanê yê bi navê Sebra û Şatîla kir û komkujiyeke mezin pêk anî. Îsraîlê dixwest ku gerîlayên Rêxistina Rizgariya Filistînê bikuje, lê gelek sivîl jî hatin kuştin.

WATEYA PEYVAN

Cengawer: şervan, şerker, leşker
Gernas: egîd, qehreman, mêrxas
Tang: Maşîneyeke zirxî ya cengê ye.
Top: Amûreke cengê ye, gule û bombeyan dûr tavêje da ku di nava dijmin de biteqe.
Gule: Berikên çekan, fîşek
Hitîn: Cihekî li Filistînê ye ku di navbera misilman û selîbiyan de şer lê çêbû, bi serkêşiya Selahedînê Eyûbî.
Selîbî: Kesên ku di dema Selahedîn de Filistîn dagir kiribûn,
Selahedîn: Serokê artêşa îslamê yê ku şerê selîbiyan kir û bi ser ket.
Kirêt: Gemar, genî, ne paqij, ne pak
Guneh: Sûc, tişta qedexe, ger bê kirin; dê ew kes were sezakirin.
Bar: Tişta tê hilgirtin.
Bawerî: îman, yeqîn

PIRS

1- Li gorî helbestvan, şoreşgerê Filistînê çawa ne?
2- Kengî û li ku derê, xwîna gelê kurd û filistîniyan bi hev re hatiye rijandin?
3- Îsraîl li gundê Sebra û Şatîla, çi bi serê gelê filistînî kir?
4- Di her du malikên dawî de helbestvan çi dide xuyakirin?

RÊZIMAN

6- Hevalkarên pirsiyariyê:

Ev cure hevalkar, pirsa hevalkarên din dike. Hin hevalkarên pirsiyariyê, ev in: çawa, çi, kengî, çi wext, li ku, bi ku ve, ji ku ve, çi qas, wekî çi…

Her yek ji van hevalkaran, pirsa cureyekê ji hevalkaran dike. Bo mînak; hevalkara "**çawa**" pirsa hevalkarên çawaniyê dike. Dema ku em dibêjin "Çûk çawa difire?" bersiva vê pirsê, hevalkareke çawaniyê dide dest, weke; nizm, an jî bilind.

Mînak:

- Tu **ji ku** têyî? Ez **ji malê** têm.
- Ew **bi ku ve** diçe? Ew **ber bi dibistanê ve** diçe.
- Şêrgo **kengî** ji gund derket? Ew **duh** ji gund derket.
- Fatma **çawa** dimeşe? Fatma **bilez** dimeşe.
- Ev şagirt **çi qas** jîr e? Ew **gelekî** jîr e.

RASTNIVÎS

Destûrên Nivîsê

- Navê qewm û neteweyan, bi tîpa biçûk dest pê dikin.

Mînak: ereb, kurd, turk, çerkes, suryan, ecem...

- Navê bîr û baweriyên olî û hevalnavên bi wan pêk hatine, bi tîpa biçûk dest pê dikin.

Mînak: xirîstiyanî, xirîstiyan, misilmantî, misilman...

Hêmadanîn

Xêzika xwehr (/)

- Di navnîşanan de ji bo cudakirina tax, bajar û jimara avahiyê xêzika xwehr tê bikaranîn.

Mînak: Amûdê/Gundê Sinceqa Xelîl/Taxa Rojhilat/Hej.11

- Di bîrkariyê de weke nîşana parvekirinê tê bikaranîn.

Mînak: 6/3 = 2 , 10/2 = 5 , 36/6 = 6

- Di navbera dîrokan de xêzika xwehr tê bikaranîn.

Mînak: 15/2/1999 , 19/7/2012

HÎNDARÎ

1- Hevalkarên pirsiyariyê, pirsa çi dikin? Bi mînakekê diyar bike.
2- Hin hevalkarên pirsiyariyê, rêz bike û sêyan ji wan di sê hevokan de bi cih bike.
3- Hevalkarên pirsiyariyê di hevokên li jêr de binê wan xêz bike.
   - Xwişka te ji kîjan aliyê bajêr ve tê?
   - Te çawa pêşwaziya mêvanan kir?
   - Hesen weke çi dibeze?
   - Tu ji kengî ve li vir î?

PENDÊN PÊŞIYAN

1- Mirovê xerîb, kor e.
2- Nanî bide nanpêj, bila nanek zêde be.
3- Goştê hemû teyrikan, nayê xwarin.

HÎNDARÎ

A- Ji bo pirsên li jêr, vebijêrka rast nîşan bike.

1- Peyva “raperîn” tê wateya;
a- berxwedan **b-** serhildan **c-** serxwebûn **d-** pêşengî

2- Ji hevokên li jêr, di kîjan hevokê de hevalkara xwerû heye? Binê wê hevalkarê, xêz bike.
a- Ez ê êvarkî biçim sînemayê.

b- Îro, Cejna Karkerên Cîhanê ye.

c- Hevalekî me, pêr şehîd ket.

d- Şivan, paşpêkî li kerê siwar bû.

3- Hevalkar, di nava xwe de dibin;
a- du beş **b-** sê beş **c-** pênc beş **d-** şeş beş

4- Ji hevokên li jêr, di kîjan hevokê de hevalkara çawaniyê heye? Binê wê hevalkarê, xêz bike.
a- Ev mamoste, waneyê xweş şîrove dike.

b- Mamosteya ziman, jêhatî ye.

c- Te çi got, min wilo jê re dubare kir.

d- Di meha gulanê de ezmûn dest pê dikin.

5- Di kîtekirina peyvan de kîjan hêma dikeve navbera kîteyan?
a- xêzika xwehr **b-** xêzika axaftinê **c-** dabir **d-** bendik

6- Hevalkarên şanîdanê, di nava xwe de dibin;
a- du beş **b-** sê beş **c-** pênc beş **d-** şeş beş

7- Ji hevokên li jêr, di kîjan hevokê de hevalkara demê heye? Binê wê hevalkarê, xêz bike.
a- Roja duşemê, ev bûyer qewimî.

b- Wiha kir û wiha xwar.

c- Ez çîtikî ji serê ban hatim xwar.

d- Sefwan, ji min bileztir dimeşe.

8- Di hevoka li jêr de kîjan peyv, hevalkara şanîdanê ye?
"Te werê gotibû min."

a- te **b-** werê **c-** gotibû **d-** min

9- Ji hevokên li jêr, di kîjan hevokê de hevalkara çendaniyê heye? Binê wê hevalkarê, xêz bike.

a- Hin heval îşev dê werin mala me.
b- Mamoste, bilez wane şîrove kir.
c- Te wisa got, lê min bersiva te neda.
d- Ev şagirt; pir jêhatî ye, lê birayê wî; ne zêde.

B- Peyvên li jêr ên hemwate, bigihîne hev:

Meyzandin	Normal
Serbest	Sûcdar
Cengawer	Zarşêrîn
Asayî	Azad
Devnerm	Temaşekirin
Gunehbar	Şerker

C- Vebijêrkên li jêr, ên rast; bi tîpa (R) û yên şaş jî; bi tîpa (Ş) hêma bike û yên şaş sererast bike.

a) Hevalkarên xwerû, bi alîkariya daçek, pêşgir û paşgiran ve pêk tên. ( )
b) Di daçekên hevedudanî de dema ku paşdaçek dikeve, pêşdaçek bi peyvê ve dizeliqe. ( )
c) Xêzika navber (-) dikeve navbera du bêjeyên ku di navbera wan de hogirî heye. ( )
d) Hevalkarên çawaniyê, bi piranî hevalnav in, lê çawaniya lêkeran nîşan didin. ( )
e) Di ravekên zincîrî de veqetandek peywira cînavkê digirin ser xwe û cuda tên nivîsandin. ( )

f) Hin hevalkarên şanîdanê yên ku karên diyar û nêzîk nîşan didin, ev in: wisa, wilo, werê... ( )

g) Hevalkarên demê, dema kar nîşan didin. ( )

h) Gihanek û hevalkarên hevedudanî, bi giştî ji hev cuda tên nivîsandin. ( )

j) Dema ku gotûbêj di navbera çend kesan de çêdibe, heke gotina yekî/ê di nava dunikê de neyê nîşandan, wê demê xêzika axaftinê li ber gotina wî/ê tê danîn ( )

k) Hevalkarên cih û ber; cih û dema ku kar lê tê kirin, nîşan didin. ( )

l) Navê ziman û zaravayan, bi tîpa mezin dest pê dikin. ( )

m) Carinan du tiştên hemwate li rex hev tên nivîsîn, bi xêzika xwehr ji hev tên veqetandin. ( )

n) Hevalkarên pirsiyariyê, pirsa hevalkarên din dike. ( )

o) Navê qewm û neteweyan, bi tîpa mezin dest pê dikin. ( )

p) Di navnîşanan de ji bo cudakirina tax, bajar û jimareya avahiyê; xêzika xwehr tê bi karanîn ( )

BELAVKIRINA WANEYAN LI SER SALA XWENDINÊ

HEFTE / MEH	HEFTEYA YEKEM	HEFTEYA DUYEM	HEFTEYA SÊYEM	HEFTEYA ÇAREM
Rezber			LÊVEGER	Girîngiya Perwerdeyê
Cotmeh	Şivan	Werzîş	Gimgimoka Biçûk	Dibistan
Mijdar	Hîndarî	Çand û Huner	Şam Şekir e Welat Şêrîntir e	Azadiya Tûtî ji Rikehê
Berfanbar	Selemêş	Dayîk	Hîndarî	Hezkirina Pirtûkan
Rêbendan	Bîst û Yekê darê	NIRXANDIN	BÊHINVEDAN	BÊHINVEDAN
Reşemeh	LÊVEGER	Mih û Şêr û Gur	Aşût	Bihar
Avdar	Hîndarî	Lehengê Sêdarê	Diyariya Yarê	Qero
Cotan	Ferhat û Şêrîn	Sebra û Şatîla	Hîndarî	Hîndarî
Gulan	LÊVEGER	NIRXANDIN		